

Patria potestas u rimskom pravu i roditeljska skrb u suvremenom hrvatskom pravu

Kobas, Laura

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:711445>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za rimsko pravo

Laura Kobas

***Patria potestas* u rimskom pravu i roditeljska skrb u suvremenom
hrvatskom pravu**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Henrik-Riko Held

Zagreb, 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Laura Kobas, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Laura Kobas

Sadržaj

1	UVOD.....	4
2	<i>PATRIA POTESTAS</i> U RIMSKOM PRAVU.....	5
	2.1 Pojam i obilježja	5
	2.2 Sadržaj <i>patriae potestatis</i>	6
	2.2.1 U osobnom smislu.....	6
	2.2.2 U imovinskom smislu.....	10
	2.3 Nastanak <i>patriae potestatis</i>	13
	2.3.1 Rođenje djeteta.....	13
	2.3.2 <i>Adrogatio</i>	14
	2.3.3 <i>Adoptio</i>	15
	2.3.4 <i>Legitimatio</i>	17
	2.4 Prestanak <i>patriae potestatis</i>	18
	2.4.1 Smrt kućnog domaćina.....	18
	2.4.2 <i>Capitis deminutio</i>	18
	2.4.3 <i>Emancipatio</i>	19
3	RODITELJSKA SKRB U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU.....	21
	3.1 Pojam.....	21
	3.2 Temeljni sadržaj.....	23
	3.3 Nastanak roditeljske skrbi.....	29
	3.3.1 Rođenje djeteta.....	29
	3.3.2 Posvojenje djeteta.....	30
	3.4 Ostvarivanje roditeljske skrbi.....	31
	3.4.1 Plan o roditeljskoj skrbi.....	32
	3.4.2 Ograničeno ostvarivanje roditeljske skrbi.....	32
	3.4.3 Mirovanje ostvarivanja roditeljske skrbi	33
	3.5 Prestanak roditeljske skrbi.....	33
	3.5.1 Smrt roditelja	33
	3.5.2 Stjecanje potpune poslovne sposobnosti.....	34
	3.5.3 Posvojenje djeteta.....	34
4	ZAKLJUČAK	35
5	POPIS LITERATURE.....	36

1 UVOD

Cilj ovog rada je prikazati vlast rimskog kućnog domaćina (*pater familias*), poznatu pod izrazom *patria potestas* i usporediti je sa suvremenom roditeljskom skrbi u hrvatskom pravu. Iako je glavna značajka rimskog obiteljskog prava naglašeno patrijarhalno uređenje obitelji, koje je utemeljeno na snažnoj očinskoj vlasti (*patria potestas*), kroz rad se može primijetiti temelj i sličnost rimskog uređenja s današnjim pravnim institutima. *Patria potestas* je imala prvenstveno naglašenu imovinsku svrhu, dok individualni pristup i briga oko svakog djeteta pojedinačno te njihove emocionalne potrebe nisu bile u prvom planu. S vremenom su prava djece prepoznata i priznata kao samostalna subjektivna prava. Danas, roditeljska skrb je osobno pravo roditelja, ali i ljudsko pravo djeteta. "Roditeljska skrb kao pravni institut postoji da bi se djeci omogućilo ostvarivanje njihovih prava, a roditeljima dao pravni legitimitet i pravna osnova prema trećima da skrbe o svom djetetu."¹

Pravo na roditeljsku skrb je usmjereno prema djetetu, što je sadržano u Konvenciji o pravima djeteta: "Odmah nakon rođenja djeteta mora biti upisano u matične knjige te mu se mora jamčiti pravo na ime, pravo na državljanstvo i, koliko je to moguće, pravo da zna za svoje roditelje i da uživa njihovu skrb."² Konvencija je dio domaćeg pravnog poretka čija je pravna snaga odmah ispod Ustava, a iznad zakona. Na važnost uređenja obiteljskih odnosa ukazuje odredba Ustava Republike Hrvatske koji obvezuje roditelje na osiguranje prava djeteta na potpun i skladan razvoj njegove osobnosti³, dok Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda roditeljsku skrb i njeno ostvarivanje definira kao dio prava na poštivanje obiteljskog života.⁴

Dok se prvi dio rada odnosi na sam pojam vlasti kućnog domaćina (*patria potestas*), njezin sadržaj, postanak te prestanak, drugi dio rada je posvećen roditeljskoj skrbi u suvremenom hrvatskom pravu, sadržaju roditeljske skrbi, postanku, ostvarivanju roditeljske skrbi te prestanku roditeljske skrbi.

¹ Alinčić, M.; Hrabar, D.; Jakovac-Lozić, D.; Korać Graovac, A., *Obiteljsko pravo*, III. izd., Narodne novine, Zagreb, 2007.

² Čl. 7. Konvencije o pravima djeteta, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br.12/93, https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org/croatia/files/2019-10/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (pristupljeno 30.11.2022.) (dalje u tekstu: Konvencija o pravima djeteta)

³ Čl. 64. Ustava Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01. (dalje u tekstu: Ustav RH).

⁴ Čl. 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne Novine - Međunarodni ugovori, br. 18/97, 6/99 - proč. tekst, 8/99 - ispr., 14/02.

2 PATRIA POTESTAS U RIMSKOM PRAVU

2.1 Pojam i obilježja

Izraz *potestas* općenito podrazumijeva moć, autoritet te potpunu kontrolu. Osoba koja je na poziciji autoriteta kontrolira i utječe na sve druge, podređene mu osobe. Kod Rimljana se pojam *potestas* upotrebljavao radi označavanja podređenosti u dvjema različitim društvenim situacijama. Načelno za robove, koji su bili pod gospodarevom vlašću, ali i za djecu koja su bila pod vlašću svoga oca ili najstarijeg muškog pretka.⁵ U radu će biti obrađena ova posljednja, vlast kućnog domaćina, čiji je nositelj *pater familias*. Njega na ovaj način definira poznati pravnik klasičnog doba, Ulpijan:

Ulp. D. 50, 16, 195, 2. *Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet, recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat.*⁶

“*Pater familias* bio je središte rimske obitelji. Taj pojam označava neovisnog rimskog muškog građanina koji ima vrhovno i jedino pravo vlasništva nad imovinom kao i ekstremne ovlasti nad osobama na temelju svoje očinske vlasti te je dobio status “glave kućanstva” u drugim suvremenim društvima.”⁷ Sukladno je to izrazio pravnik Gaj:

Gai. Inst. 1.55 *Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreavimus. quod ius proprium civium Romanorum est. fere enim nulli alii sunt homines qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus.*⁸

“Svatko rođen u zakonitom rimskom braku nalazio se u vlasti kućnog domaćina.”⁹ Zakoniti brak (*matrimonium iustum*) je uglavnom podrazumijevao zajednicu rimskog građanina i Rimljanke ili peregrinke koja posjeduje *ius connubii*, ali također i zajednicu Rimljanke i peregrina koji posjeduje *ius connubii*, odnosno sposobnost sklapanja rimskog

⁵ Usp. Lewis, A., *Slavery, Family and Status*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 151-174, str. 152.

⁶ Ulp. D. 50, 16, 195, 2: “Ocem obitelji naziva se onaj tko ima vlast u kući pa, premda nema sina, ispravno se naziva tim imenom.” Prijevod prema: Boras, M; Margetić, L., *Rimsko pravo*, 3. dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1998., str 79.

⁷ Dixon, S., *Family*, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K.(ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 462-472, str. 464.

⁸ Gai. Inst. 1.55: “Slično, ona djeca koju smo rodili u zakonitom braku su u našoj moći.

Ovo je posebno pravo rimskih građana, jer rijetko koji drugi narod ima takvo pravo moći koju imamo nad našom djecom.” Prijevod u tekstu na temelju engleskog prijevoda: Dixon, S., *op.cit.*, str. 464.

⁹ Lewis, A., *op.cit.*, str. 157.

braka.¹⁰ Iako su se u vlasti kućnog domaćina većinom nalazili prirodni srodnici, bilo je moguće i umjetno stvoriti takvu podređenost postupkom posvojenja. One osobe koje su bile oslobođene vlasti kućnog domaćina (najčešće u slučaju kada bi *pater familias* preminuo) prije nego što bi došli do zrele dobi bili su slobodni od podređenosti, ali im je bila potrebna pomoć tutora kako bi upravljali svojom imovinom. Iako je *pater familias* imao veliku kontrolu, vlast se zapravo obavljala uz sudjelovanje obiteljskog vijeća, dakle nije bila riječ o potpuno samostalnom i samovoljnom obnašanju vlasti kućnog domaćina.¹¹ Potrebno je napomenuti da je podređenost kućnom domaćinu vrijedila samo u privatnom pravu i nije se odnosila na obnašanje javnih dužnosti.¹²

2.2 Sadržaj *patria potestatis*

2.2.1 U osobnom smislu

Prema Horvatu *patria potestas* je rezultat podjele vlasti nad stvarima i vlasti nad osobama što je nekoć predstavljalo samo jednu, samostalnu vlast.¹³ Vlast nad djecom i budućim potomcima, koja se još naziva i *patria potestas* u užem smislu¹⁴, se i po ovlastima i po samoj svrsi poprilično razlikuje od prava na roditeljsku skrb koje danas ravnopravno pripada i ocu i majci.¹⁵ Naime, vlast kućnog domaćina nije uopće imala karakter očinstva i skrbi za djecu jer je naglasak bio na sveobuhvatnoj osobnoj i imovinskoj vlasti, dok majka nije uopće mogla biti glava obitelji, a samim time ni imatelj ikakvih prava i dužnosti.¹⁶ Na tu neravnopravnost ukazuje i status žene *in manu* koja uključuje, ne samo ulogu supruge svome mužu nego i, u odnosu na njegovu vlast, položaj agnatske kćeri (*filiae loco*), dok je s obzirom na djecu koja su u muževoj vlasti smatrana agnatskom sestrom (*sororis loco*).¹⁷ *Pater familias* je bio ovlašten izvršavati vlast do kraja svog života, kako nad svojom djecom, tako i nad ostalim potomcima. Činjenica da se sin već odvojio i osamostalio od svoje obitelji te zasnovao svoju ne znači da on ima pravo vlasti nad svojom djecom i ostalim mu podređenim osobama. On i dalje ostaje osoba *alieni iuris* sve

¹⁰ Usp. Horvat M.; Petrak M., *Rimsko pravo*, XVII. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Biblioteka Monografije, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022., str. 79.

¹¹ Usp. Lewis, A., *op.cit.*, str. 157.

¹² *Ibid.*, str. 158.

¹³ Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2002., str. 142.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Čl. 3. Obiteljskog zakona, Narodne novine, br. 103/15, 98/19, 47/20; dalje u tekstu: ObZ, "Žena i muškarac imaju međusobno jednaka prava i dužnosti u svim obiteljsko-pravnim odnosima, a posebno u odnosu na roditeljsku skrb."

¹⁶ Horvat, M., *op. cit.*, str.142.

¹⁷ Boras, M; Margetić, L., *Rimsko pravo*, 3. dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1998., str. 79.

do smrti svih svojih muških predaka. Obrnuto, dođe li do situacije da svi muški preci preminu, sin neminovno postaje *pater familias* i osoba *sui iuris*, bez obzira na svoju dob i doraslost i neovisno o tome ima li u tom času vlastite djece nad kojima može vršiti vlast kućnog domaćina. Navedeno je posljedica rimskog nedefiniranja dobne granice čijim nastupanjem bi sin dobio određena prava, kako je danas uređeno punoljetstvom. Prvotne ekstremne ovlasti kućnog domaćina progresivno se mijenjaju i ublažavaju, najviše radi oslabljenja patrijarhalne obitelji koja je tada bila usmjerena na poljoprivredu, ali i zbog ekspanzije gradova te općenito razvitkom raznih zanimanja. Izuzev toga, sinovi se sve više osamostaljuju i upravljaju vlastitim domovima te se oslanjaju na vlastite prihode od plaćeničke vojske ili državne službe.¹⁸

U osobnom smislu, *patria potestas* obuhvaća *ius vitae ad necis*, *ius vendendi*, *ius vindicandi* te ovlasti kućnog domaćina da odluči o djetetovom sklapanju braka.

2.2.1.1 *Ius vitae ac necis*

Pravom odlučivanja o životu i smrti djeteta, kućnom domaćinu je dano ekstremno ovlaštenje ubojstva djeteta i ostalih osoba nad kojima ima vlast, koje se također izvršavalo i izlaganjem novorođenog djeteta.¹⁹ Uz navedeno, *pater familias* je mogao teže delikte spomenutih osoba također kažnjavati smrću. Međutim, već u starije doba, običajno pravo je ublažilo opisano pravo tako da bi oca pri izricanju težih kazni saslušalo obiteljsko vijeće (*consilium*).²⁰ Ono je bilo sastavljeno od muških članova obitelji.²¹ Horvat navodi da je s vremenom počeo intervenirati cenzor (*nota censoria*), a zatim su se za vrijeme republike i u carsko doba donijela razna ograničenja vlasti kućnog domaćina, dok je za vrijeme Valentinijana I. svako usmrćivanje djece proglašeno ubojstvom. Konačno je i izlaganje novorođenog djeteta bilo u potpunosti zabranjeno, a kažnjavanje djece zbog težih delikata prebačeno je u djelokrug suda.²² Tako je *patria potestas* u carsko doba počela dobivati naznake današnje odgojne zadaće očinstva. Povjesničar Vuolanto tvrdi da nema povijesno zabilježenih slučajeva, koji su poznati, u kojima bi kućni domaćin legalno ubio, odbacio ili napustio svoje novorođeno dijete te roditelji o tom pitanju raspravljaju zajednički pa prema tome nema naznaka da bi tu odluku trebao donijeti

¹⁸ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str.142-143.

¹⁹ *Ibid.*, str. 143.

²⁰ *Ibid.*, str. 143.

²¹ Horvat M., Petrak M., *op.cit.* str. 90.

²² *Ibid.*

isključivo otac. On naglašava da je to bilo “pitanje roditeljskog, a ne očinskog autoriteta.”²³ Nadalje, Lewis tvrdi da u klasično doba *pater familias* nije bio ovlašten kazniti neposluh smrću, za što navodi konkretne primjere. Prema jednom Ulpijanovu fragmentu, otac ne bi smio ubiti sina prije nego li je sin saslušan, već ga radije optužiti pred namjesnikom.²⁴ Prema Marcijanu, Hadrijan je naredio deportaciju oca koji je ubio svog sina smatrajući da bi se očinska moć trebala izražavati u međusobnom poštovanju, a ne u nasilju.²⁵ Međutim, prema jednom Ulpijanovom fragmenu, za vrijeme vladavine cara Augusta, otac je mogao ubiti kćer u slučaju preljuba, ali limitirano, u svojoj kući ili u kući svoje tazbine.²⁶

2.2.1.2 *Ius vendendi*

Pater familias je imao i pravo prodaje djece. Horvat navodi da, ako se dijete prodaje *trans Tiberim*, ono postaje rob, a ako se prodaja vrši drugom sugrađanu, dijete postaje osoba *in causa manicipii*.²⁷ Zakonik 12 ploča dokazuje da je prodaja djece u prijašnjim vremenima bila izuzetno popularna i određuje da *pater familias* gubi vlast kućnog domaćina nakon treće prodaje. Takva prividna prodaja djece zadržala se i za vrijeme klasičnog doba, ali isključivo radi posvojenja i emancipacije. Prije Konstantina, prava je prodaja bila obustavljena, ali tijekom ere dominata ponovno je uspostavljena za novorođenu djecu, doduše ograničeno samo za slučajeve velike neimaštine.²⁸ “Također, od Konstantina dalje bilo je dopušteno da otac obitelji proda svoje novorođeno dijete uz pravo da ga kasnije iskupi na određeni način. Već u IV. st. n. e. nestaje i *noxae deditio*²⁹ djeteta.”³⁰ Sljedeće izreke iz Teodozijeveg zakonika i Justinijanovih Institucija potvrđuju navedeno:

CT. 5, 10, 1. (...) *si quis a sanguine infantem quoquo modo legitime comparaverit vel nutriendum putaverit, obtinendi eius servitii habeat potestatem; ita ut, si quis post seriem*

²³ Vuolanto, V., *Child and Parent in Roman Law*, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K.(ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 487-497, str. 492.

²⁴ D. 48. 8. 2. (*Ulpianus libro primo de adulteriis*), Lewis, A., *op.cit.*, str. 157.

²⁵ D. 48. 9. 5. (*Marcianus libro 14 institutionum*), *Ibid.*, str 157.

²⁶ D. 48. 5. 24. (*Ulpianus libro primo de adulteriis*), Vuolanto, V., *op.cit.*, str. 491.

²⁷ Radilo se o privremenom položaju sličnom ropstvu, iako osoba ne bi izgubila slobodu ni rimsko građanstvo. Vidi više: Horvat, M., *op.cit.*, str. 109.

²⁸ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str.143.

²⁹ *Noxae deditio* je značilo da “*pater familias* predaje člana obitelji onome koga je taj član deliktom oštetio ukoliko *pater familias* neće sam preuzeti odgovornost za delikt.” Horvat, M., *op.cit.*, str. 109.

³⁰ Boras, M.; Margetić, L.,*op.cit.*, str. 214.

*annorum ad libertatem eum repetat vel servum defendat, eiusdem modi alium praestet aut praetium, quod potest valere, exsolvat.*³¹

I. 4, 8, 7. *Sed veteres quidem haec (sc. Noxae deditio) et in filiis familias masculis et feminis admiserun. Nova autem hominum conversion huiusmodi asperitatem recte respuendam esse existimavit et ab usu communi haec penitus recessit.*³²

Vuolanto objašnjava da prodaja slobodne djece ili njihovo zalaganje kao robova je smatrano prijestupom, premda roditelji ne bi bili kažnjeni za navedena djela. Zanimljivo je da su i Rimljani razlikovali stariju i mlađu nedoraslu djecu, kao što danas poznajemo razlikovanje starijih i mlađih maloljenika, a to se upravo odražavalo u njihovoj prodaji. Prema već spomenutom, bila je dopuštena prodaja novorođene djece, dok se prodaja starije djece nije odobravalala.³³

2.2.1.3 *lus vindicandi*

lus vindicandi označava očevo pravo zahtijevanja izručenja svoje djece od strane trećih osoba, u situaciji da treći tuđu djecu ne bi htjeli svojevóljno vratiti. Kućnom domaćinu je u starije vrijeme za to bila na raspolaganju *vindicatio filii*, dok bi u klasičnom pravu pretor izdavao interdikt, odnosno naredbu bez provođenja postupka o osnovanosti zahtjeva, "*interdictum de liberis exhibendis, item ducendis.*"³⁴ Da bi dobio svoje dijete natrag, *pater familias* je mogao tražiti donošenje spomenutog interdikta protiv treće osobe koja drži dijete.³⁵ U današnjem suvremenom zakonodavstvu postoji slična mogućnost. Prema odredbama Obiteljskog zakona, predaja djeteta se izvršava posebnim postupkom ovrhe.³⁶

2.2.1.4 Pristanak kućnog domaćina za sklapanje braka djece

Dok Horvat navodi da se za sklapanje braka uglavnom tražio pristanak kućnog domaćina³⁷, Lewis objašnjava da se pristanak kućnog domaćina zahtijevao kako bi brak

³¹ CT. 5, 10, 1. (329.god.) "...ako je netko tek rođeno dijete zakonito kupio ili ga je odlučio hraniti, ima ovlaštenje da od njega dobiva (razne) službe, i to tako da, ako ga se poslije mnogo godina traži u slobodu ili vindicira kao roba, treba dati drugoga iste kakvoće ili platiti cijenu koju on vrijedi." Prijevod prema Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 215.

³² I. 4, 8, 7. "Stari su to (tj. noksalno davanje) dopuštali s obzirom na mušku i žensku djecu. Novo pak shvaćanje smatralo je da s pravom treba odbiti takvu oštrinu i potpuno je odustalo od toga u praksi." Prijevod prema Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 215.

³³ Vuolanto, V., *op.cit.*, str. 492.

³⁴ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 144.

³⁵ Usp. Horvat M.; Petrak M., *op.cit.*, str. 91.

³⁶ Čl. 512.-519. ObZ-a.

³⁷ Horvat, M., *op.cit.*, str.144.

njegovih potomaka bio valjan i zakonit. Uz to, sve do drugog stoljeća poslije Krista, mogao je kućni domaćin prisiliti svoje potomke na razvod braka, bez da je naveo neki poseban razlog. Za vrijeme carskog zakonodavstva je dodan zahtjev da se ta ovlast ne smije primjenjivati iz čista mira i hirovito, a čak je pod Justinijanom navedena ovlast ostala dostupna, samo je tada bilo potrebno postojanje bitnog razloga. Lewis dodaje da u slučaju ako bi bračni partner bio pod vlašću kućnog domaćina, njegov ili njezin *pater familias* se također morao usuglasiti da bi brak bio valjan. Slobodni brak ne bi promijenio osobni status vjenčane osobe. Svatko tko je bio podređen vlasti kućnog domaćina prije braka, ostaje i poslije sklapanja braka, a ako je *pater familias* bio djed, također se i otac morao složiti.³⁸

2.2.2 U imovinskom smislu

Djeca (*fili familias*) prvotno nisu mogla imati pravo vlasništva nad svojim stvarima. Nad njihovim, a i općenito nad svim stvarima ostalih podređenih osoba, je pravo raspolaganja imao isključivo *pater familias*, a djeca su samo bila sudionici obiteljske imovine. Prema tome, iako su starija djeca smjela raditi, sve što bi stekla radom je ulazilo u imovinu kućnog domaćina. Nije postojala neka dobna granica nakon koje bi dijete moglo ostvarivati svoje imovinsko pravo, nego je tek nastupom smrti kućnog domaćina dijete moglo vršiti svoje pravo na imovinu. Štoviše, prema odredbama građanskog prava, ako nije bila riječ o deliktnoj obvezi, djeca nisu mogla obvezivati svog kućnog domaćina. Ipak, u određenim situacijama je pretor namijenio *actiones adiecticiae qualitatis*. To su bile posebne tužbe uz pomoć kojih su treći imali mogućnost tužiti kućnog domaćina za obveze djece, nastale njihovim poslovima. Doduše, sin (*filius familias*) je mogao na sebe preuzeti obvezu i biti tužen, ali tek nakon što će postati osoba *sui iuris* i vlasnikom svoje imovine. U tom slučaju bi vjerovnik mogao naplatiti svoju tražbinu. Kasnije je *filius familias* mogao biti pred sudom i tužiteljska stranka.³⁹ S druge strane, Gaj u sljedećem citatu, navodi da rob, kćer i žena u *manus* braku ne mogu obvezivati:

Gai. 3, 104. *Servum quidem et qui in mancipio est (et filia familias) et quae in manu est non solum ipsi, cuius iuri subiecti subiectaeve sunt, obligari non possunt, sed ne alii quidem ulli.*⁴⁰

³⁸ Lewis, A., *op.cit.*, str. 158.

³⁹ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str.144.

⁴⁰ Gai. 3, 104. "Rob, osoba u mancipiju (kći u vlasti) kao i žena u *manus* braku ne mogu se obvezati ni onome pod čijom su vlašću ni bilo kome drugome." Prijevod prema Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 80.

Za napredak i razvoj imovinskopravne sposobnosti djece bitna je pojava pekulija (*peculium*). Radi se o određenoj imovini kojom su djeca mogla slobodno raspolagati, a Vuolanto ističe da je ona bila dostupna od vremena ranog carstva. Davanjem djeci slobodne uprave imovine (*libera administratio*) pružena je mogućnost samostalnog poduzimanja pravnih poslova. Ta mogućnost je bila provediva tako da bi kućni domaćin emancipacijom oslobodio djecu svoje vlasti, nakon čega bi djeca postala neovisna i slobodna od vlasti kućnog domaćina sa samostalnim pravom stjecanja i upravljanja vlastitom imovinom. Također, tijekom ranog carstva dolazi do definiranja dobne granice dorađlosti u sklopu stjecanja imovine. Naime, sve osobe koje još nisu navršile dvadeset pet godina nisu mogle samostalno raspolagati svojom imovinom. A ako su i imali još uvijek žive kućne domaćine, a procjenjuje se da ih je tada 37- 50% stanovništva imalo, dorađlost ili brak nisu bili presudni za ikakvu promjenu. Imovina i dalje ostaje pod upravom kućnog domaćina, a majke i dalje nemaju nikakva prava i utjecaj, pa tako ni na upravljanje imovinom vlastite djece.⁴¹

2.2.2.1 *Peculium profecticiium*

Kao početni oblik pekulija javlja se *peculium profecticiium*. Riječ je o dijelu imovine kućnog domaćina kojeg bi on prepustio sinu na raspolaganje. Tehnički je takav pekulij ostao u vlasništvu kućnog domaćina, ali je zapravo sin njime upravljao. Za sinove obveze koje proizlaze iz upravljanja pekulijem je bio odgovoran kućni domaćin, protiv kojeg se podizala pretorska *actio de peculio*. On bi odgovarao do iznosa pekulija i mogao ga je bilo kad sinu oduzeti.⁴²

2.2.2.2 *Peculium castrense*

Za vrijeme prvog rimskog cara Augusta, pojavljuje se posebna vrsta pekulija - *peculium castrense*. Pravo na taj oblik imovine je imao *fili familias* koji je odrađivao vojnu službu. U tu imovinu bi ulazilo sve što bi sin stekao u vojsci kao što su plaća, ratni plijen, pokloni i sve ostalo što bi dobio za to vrijeme. Bitna razlika od prethodnog pekulija je ta da je sin

⁴¹ Vuolanto, V., *op.cit.*, str. 488-490.

⁴² Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str.144.

bio jedini vlasnik tog dijela imovine, a njime je smio raspolagati i oporučno.⁴³ U *Tituli ex corpore Ulpiani* i u Justinijanovim Institucijama se upućuje na sljedeće:

UE 20, 10. *Filius familias testamentum facere non potest, quoniam nihil suum habet, ut testari de eo possit. Sed divus Augustus constituit, ut filius familiae miles de eo peculio quod in castris adquisivit testamentum facere possit.*

I. 2, 12. *pr. postea vero subscriptione divi Hadriani etiam dimissis militia, id est veteranis, concessum est.*⁴⁴

2.2.2.3 *Peculium quasi castrense*

Peculium quasi castrense se prvi put javlja za vrijeme vladavine cara Konstantina kao rezultat daljnjeg razvitka prethodnog pekulija. On se sastoji od sve imovine koju sin stječe izvršavanjem javnih službi, crkvenih zaposlenja ili slobodnih zanimanja čime je obuhvaćena i pravnička djelatnost.⁴⁵ Margetić, uz nabrojane, još dodaje da *peculium quasi castrense* obuhvaća i poklone dobivene od cara.⁴⁶ Da se i ovom vrstom pekulija moglo oporučno raspolagati dokazuju Justinijanove Institucije:

I. 2, 11, 6. *Sciendum tamen est, quod ad exemplum castrensis peculi tam anteriores leges quam principis constitutiones quibusdam castrensia dederunt peculia, quorum quibusdam permissum erat etiam in potestate degentibus testari. Quod nostra constitution latius extendes permisit omnibus in his tantummodo peculiis testari quidem, sed iure communi (...).*⁴⁷

2.2.2.4 *Bona adventicia*

⁴³ *Ibid.*, str. 144-145.

⁴⁴ UE 20,10, I. 2, 12. "Sin u vlasti ne može učiniti opruku, jer nema ništa svojega da bi time mogao oporučiti. Ipak božanski August je odredio da sin u vlasti koji je vojnik može oporučiti u vezi s onim pekulijem što ga je stekao u vojnom logoru, a kasnije je (to) dopušteno i otpuštenima iz vojske, tj. veteranima, i to odgovorom božanskog Hadrijana." Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str 80.

⁴⁵ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 145.

⁴⁶ Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 244.

⁴⁷ I. 2, 11, 6. "Ipak, treba znati da su prema uzoru vojničkog pekulija dali i stari zakoni i carske kontitucije nekima kvazipekulije, u vezi s kojima je nekima bilo dopušteno i oporučiti. To je naša kontitucija proširila i odobrila svima u toj vrsti pekulija da prave oporuke, po općem pravu." Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 244.

Razvojem sve boljeg imovinskog položaja djeteta dolazimo do pojma *bona adventicia*, kako Horvat objašnjava, imovine koju dijete stječe od trećih. Radi se o imovini koju dijete ne dobiva od oca ili pekulijem, već o imovini koju naslijedi od majke, imovinu dobivenu od strane majčine obitelji, svog bračnog druga, pa i konačno, od bilo koje druge osobe. Kao i *peculium quasi castrense*, *bona adventicia* je također smatrana djetetovim vlasništvom, s jednom razlikom, da on ne može s njom oporučno raspolagati. *Pater familias* ima samo pravo upravljanja i plodouživanja pa ju zato ne može otuđiti.⁴⁸ Međutim, prema Margetiću, u vrijeme Justinijanovog zakonodavstva, kućni domaćin je ipak mogao na taj način stečenu imovinu otuđiti, ali samo u posebno opravdanim slučajevima te da bi se riješio dugova.⁴⁹ Prema navedenom, pogotovo u vrijeme Justinijana, imovinska sposobnost djece je gotovo identična današnjoj jer se i po ObZ-u imovina djeteta može otuđiti kad u određenim situacijama roditelji nemaju dovoljno vlastitih sredstava.⁵⁰ Ovako je *bona adventicia* objašnjena u Justinijanovom kodeksu:

C. 6, 61, 6, 1. *Si quis itaque filius familias (...) patri sui (...) in potestate constitutes aliquid sibi adquisierit non ex eius substantia (...) sed ab aliis quibuscumque causis (...) ea suis parentibus non in plenum, sicut antea erat sancitum, sed usque ad solum usum fructum adquirat (...), dominum autem filius familias inhaerat (...).*⁵¹

2.3 Nastanak *patriae potestatis*

2.3.1 Rođenje djeteta

Začeće i rođenje djeteta u zakonitom braku Rimljana (*matrimonium legitimum*) jedan je od načina nastanka vlasti kućnog domaćina. Osobe povezane na taj način, odnosno zakonitim srodstvom preko osobe muškog spola, nazivaju se agnati. Ako se radi o braku koji se ne sklapa po rimskom građanskom pravu, djeca se smatraju *filii iniusti* i s ocem su samo u kognatskom, a ne agnatskom srodstvu. Uz navedenu djecu u kognatskom srodstvu su se nalazila i izvanbračna djeca i ona iz konkubinata (*liberi naturales*). Ona

⁴⁸ Horvat, M., *op.cit.*, str.145.

⁴⁹ Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str 245.

⁵⁰ Čl. 97. st.3. ObZ-a: "Imovina djeteta se može otuđiti samo ako roditelji nemaju dovoljno vlastitih sredstava za djetetovo uzdržavanje, liječenje ili obrazovanje, a sredstva za to ne mogu se osigurati na drugi način."

⁵¹ C. 6, 61, 6, 1. (529. god.) „Stoga ako je sin obitelji u vlasti svoga oca nešto sebi stekao, ali ne iz očeva imetka, nego iz bilo kojeg drugog razloga, to ne pripada njegovim roditeljima u puno vlasništvo kao nekoć, već stječu samo plodouživanje, a vlasništvo pripada sinu obitelji.“ Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L.,*op.cit.*, str. 245.

nemaju pravnih veza s ocem pa se samo u odnosu na majku nalaze u rodbinskom odnosu (*cognatio*).⁵² Gaj to objašnjava sljedećim izrekama:

Gai. 3, 10. *Vocantur autem agnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. Legitima autem cognatio est ea, quae per virilis sexus personas coniungitur.*

Gai. 1, 156. *At hi, qui per femini sexus personas cognatione coniunguntur, non sunt agnati, sed alias naturali iure cognati.*⁵³

S druge strane, djeca začeta i rođena u zakonitom rimskom braku nazivala su se *filii iusti, legitimi*. Takvom su djecom smatrana sva ona djeca rođena za vrijeme trajanja zakonitog rimskog braka.⁵⁴ Uz to se pravilo veže poznata presumpcija "*pater est quem nuptiae demonstrant*"⁵⁵ koja je i dio suvremenih obiteljskopравnih sustava.⁵⁶ Prema Petraku, presumpcija je nastala na temelju Paulovog fragmenta i njome se definira podrijetlo djeteta na način da se majčinim mužem smatrao otac djeteta, ako bi dijete bilo rođeno za trajanja braka ili u određenom roku poslije prestanka braka.⁵⁷ Taj je rok u rimskom pravu precizno određen, pa je tako, prema Horvatu, po ocu začeto dijete smatrano ono koje se rodilo najranije 182. dan od zaključenja braka ili najkasnije 300. dan od prestanka braka. Isto kao i danas, i tada je bila riječ o oborivoj presumpciji (*praesumptio iuris*) koju je bilo moguće osporiti protudokazom. Protudokaz se upotrebljavao u situacijama kad bi majčin muž duže vrijeme izbivao od kuće ili ako je bio impotentan. Kada bi se dijete rodilo, ono je moglo postati dio obitelji isključivo očevim pristankom koji se provodio tako da bi otac podignuo dijete koje mu je bilo položeno ispred nogu. Takav figurativan način prihvata djece se nazivao *tollere liberum*.⁵⁸

2.3.2 *Adrogatio (arrogatio)*

⁵² Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 146.

⁵³ Gai. 3, 10., Gai. 1, 156. "Agnatima se zovu oni koji su povezani zakonitim srodstvom. Zakonito pak srodstvo je ono koje se povezuje preko osoba muškog spola. A oni koji su povezani srodstvom preko osoba ženskog spola nisu agnati, već na drugi način srodnici prirodnim putem." Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 79.

⁵⁴ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 145.

⁵⁵ "Otac je onaj na kojeg ukazuje brak." Prijevod prema: Horvat, M., *op.cit.*, str. 145.

⁵⁶ Čl 61. st. 1. ObZ-a: "Djetetovim ocem smatra se majčin muž ako je dijete rođeno za vrijeme trajanja braka ili u razdoblju do tristo dana od prestanka braka."

⁵⁷ Petrak, M., *Traditio Iuridica, Vol. I, Regulae Iuris*, Novi informator, Zagreb, 2010., str. 109.

⁵⁸ Horvat, M., *op.cit.*, str. 145-146.

Arogacijom je *pater familias* mogao prijeći pod vlast dugog kućnog domaćina, aroganta, odnosno posvojitelja. Ta opcija je, bar do carskog doba, bila provediva isključivo za muške, odrasle osobe *sui iuris*, dakle žene i djeca se nisu mogla samostalno arogirati, već bi oni, ako su bili u vlasti kućnog domaćina, zajedno s njim prelazili u novu obitelj aroganta.⁵⁹ Lewis objašnjava da se arogacija provodila u kurijatskim skupštinama, njih je sazivao i presjedao im *pontifex maximus (comitia calata)* radi “vjerskog pregleda jer je dolazilo do napuštanja svojeg dosadašnjeg obiteljskog kulta i istodobnog produženja kulta obitelji u kojoj je usvojen.”⁶⁰ Horvat i Petrak navode da je i narod morao prihvatiti arogaciju (*adrogatio per populum*), na način da im se stavljao upit, *rogatio*. U vrijeme kada se arogacija obavljala pred vrhovnim svećenikom i liktorima te *per rescriptum principis*⁶¹ i ženama je bila dopuštena arogacija, a od vremena vladavine cara Antonina Pija i nedoraslima. Tada arogacija mijena svoju svrhu i dobiva novu ulogu, prvenstveno kako bi roditelji kompenzirali nedostatak vlastite djece ili ublažili tugu za izgubljenom djecom, jer arogaciji nije više cilj stjecanje radne snage i produženja obitelji i kulta.⁶² Osim spomenutog, bliskost s današnjim institutom posvojenja se može primijetiti i u jednoj od pretpostavaka koje su se trebale ispuniti prije nego li bi se arogacija dopustila. Naime, zbog imitacije roditeljskog odnosa tražilo se da arogirani bude 18 godina mlađi od aroganta. Osim te pretpostavke, bila je dopuštena arogacija samo jednog djeteta, striktno arogantu koji ima navršениh 60 godina te nema svoje djece. Također, kao bitna stavka za pomak majčinih prava je dozvola od strane Dioklecijana kojom je i ženama dano pravo posvajanja.⁶³

2.3.3 *Adoptio*

Vlast kućnog domaćina može nastati i adopcijom, koja se razlikuje od arogacije jer u ovom slučaju dolazi do posinjenja osobe *alieni iuris* koja iz svoje, prijašnje obitelji, prelazi u drugu obitelj i pod novu vlast drugog kućnog domaćina. Horvat piše da se adopcija izvršavala kompleksnim formalističkim pravnim poslovima jer je trebalo prekinuti prijašnju i uspostaviti novu vlast kućnog domaćina. Za raskid dotadašnje vlasti služila je mancipacija, trokratna prividna prodaja, točnije dolazilo bi do prodaje sina nekoj trećoj

⁵⁹ Usp. Horvat M.; Petrak M., *op.cit.*, str. 94.

⁶⁰ Lewis, A., *op.cit.*, str. 159.

⁶¹ “Na temelju carskog dopuštenja.” Prijevod prema: Horvat M.; Petrak M., *op.cit.*, str. 94.

⁶² Horvat M.; Petrak M., *op.cit.*, str. 94

⁶³ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 146-147.

osobi u *mancipium*.⁶⁴ Poslije prvih dviju prodaja, neka treća osoba sina vraća pod vlast kućnog domaćina manumisijom⁶⁵ iz *mancipiuma*. Nakon posljednje, treće prodaje, više ga ne vraća i u tom času prestaje dotadašnja vlast kućnog domaćina, kako je određeno Zakonikom 12 ploča: “*si pater filium ter venum duit, filius a patre liber esto*”.⁶⁶ Nakon prekida prijašnje, za uspostavu nove vlasti kućnog domaćina koristila se prividna parnica, ali sada u obliku *in iure cessio*.⁶⁷ Posvojitelj bi prividno tužio osobu koja je držala sina u *mancipiumu* nakon treće kupnje, a fiktivni protivnik bi šutnjom potvrdio zahtjev tužitelja kako bi vindicirao za sebe vlast kućnog domaćina. Nakon toga bi magistrat dosudio sina posvojitelju. Ako bi se posvajali unuci ili kćeri, bila je za raskid dotadašnje vlasti kućnog domaćina dovoljna jedna prodaja nakon koje je slijedila fiktivna prodaja. Kao i kod adrogacije, i adopcija je služila radi nadomjestka vlastite djece (*adoptio naturam imitatur*).⁶⁸ Također je i žena smjela posvojiti te su određene slične pretpostavke za posvojenje, pa tako po Justinijanovu pravu posvojenik mora biti barem 18 godina mlađi od posvojitelja.⁶⁹ Lewis objašnjava da je kod adopcije pravni učinak posvojenja bio slabiji pošto se usvojenik već nalazio pod tuđom vlašću. Ipak, posvojenik mijenja obitelj, gubi pravo nasljeđivanja u biološkoj obitelji i postaje pravno nepovezan s članovima prijašnje⁷⁰, upravo kako je i danas reguliran institut posvojenja sa srodničkim učinkom. Horvat i Petrak navode da se u Justinijanovom zakonodavstvu pojavljuju dvije vrste adopcije, *adoptio plena* i *adoptio minus plena*. Kod *adoptio plena* posvojitelj je jedan od predaka posvojenika. Samo je takva adopcija imala cjeloviti učinak prelaska u novu obitelj (posvojeni pada pod vlast posvojenika uz stjecanje nasljednog prava).⁷¹ Kod *adoptio minus plena* posvojenje ne prekida prijašnju vlast kućnog domaćina niti dolazi do prekida nasljednog prava u ranijoj obitelji, ali svejedno sin stječe i zakonsko pravo nasljeđivanja od strane očuha. Uz to, Justinijan je uveo novi oblik adopcije koji se vršio izjavom

⁶⁴ Prema Horvatu osobe u *mancipiumu* su u položaju sličnom ropstvu. Njih bi *pater familias* prodao drugom kućnom domaćinu kako bi na taj način stekao novac ili sina zaposlio kao radnu snagu. Sinu ostaje rimsko građanstvo i sloboda, samo se privremeno nalazi kod kupca koji ga može tretirati kao roba. Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 109.

⁶⁵ Horvat objašnjava da je aktom manumisije gospodar oslobađao iz svoje vlasti roba na slobodu. Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 106.

⁶⁶ “Ako otac sina tri puta proda, sin se oslobađa od oca tj. od očinske vlasti.” Prijevod prema: Horvat M.; Petrak M., *op.cit.*, str. 95.

⁶⁷ “*In iure cessio* je služila za prenošenje vlasništva u obliku prividne parnice, i to kako *na res Mancipi*, tako i na *res nec Mancipi*, a vršila se uz sudjelovanje pravosudnog magistrata u obliku prvog dijela najstarijeg legisakcionog postupka legisakcije *sacramento in rem*. Stjecatelj bi nastupao kao tužitelj, a otuđivalac kao tuženik.” Vidi više: Horvat, M., *op.cit.*, str. 197.

⁶⁸ “Posvojenje oponaša narav.” Prijevod prema: Horvat M.; Petrak M., *op.cit.*, str. 96.

⁶⁹ Usp. Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 96.

⁷⁰ Lewis, A., *op.cit.*, str. 160-161.

⁷¹ “U našoj se praksi takvo posvojenje izravno označava justinijanskim nazivom *adoptio plena*.” Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 96.

dosadašnjeg kućnog domaćina pred magistratom uz prisutnost i pristanak posvojitelja i posvojenika.⁷² Navedeno potvrđuje i sljedeća izreka iz Institucija:

I. 1, 12, 8. *Sed et si pater filium, quem in potestate habet (...) in adoptionem dederit, id est si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem iudicem manifestavit (...).*⁷³

“Praksa usvojenih sinova je bila da dodaju svom novom imenu dodatno ime koje ukazuje na njihovo podrijetlo. Car August je bio rođen kao Gaj Oktavijan Turin. Posvojenjem od strane Julija Cezara postao je Gaj Julije Cezar Oktavijan.”⁷⁴

2.3.4 *Legitimatio*

Posljednji način stjecanja vlasti kućnog domaćina je pozakonjenjem izvanbračne djece iz konkubinata, koja su se nazivala *liberi naturales*.⁷⁵ Rimsko pravo je poznavalo tri oblika pozakonjena, čiji su učinci s današnjim hrvatskim obiteljskopравnim sustavom neusporedivi, budući da ObZ izjednačuje izvanbračnu djecu s djecom rođenom u braku.⁷⁶

2.3.4.1 *Legitimatio per subsequens matrimonium*

Legitimatio per subsequens matrimonium se odnosio na pozakonjenje djece naknadnim brakom roditelja. Konstantin je dopuštao pozakonjenje postojećim situacijama, ali zabranjivao budućim.⁷⁷ U Justinijanovom zakonodavstvu su se tražila tri uvjeta za ovaj oblik legitimacije. Prvo, da je brak bio izvediv u trenutku začeća (prema tome su izostavljena djeca koja su začeta tijekom preljuba ili u incestu), drugo, djetetov pristanak i treće, da se brak zaključi bračnim ugovorom.⁷⁸

2.3.4.2 *Legitimatio per oblationem curiae*

⁷² Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 147-148.

⁷³ I. 1, 12, 8. “Ako otac sina u vlasti dade u adopciju, to jest ako to pred nadležnim sucem izjavi u zapisnik (...).” Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 216.

⁷⁴ Lewis, A., *op.cit.*, str. 160.

⁷⁵ Usp. Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 96.

⁷⁶ Čl. 11. st. 2. ObZ-a: “Izvanbračna zajednica koja ispunjava pretpostavke iz stavka 1. ovog članka stvara osobne i imovinske učinke kao bračna zajednica te se na nju na odgovarajući način primjenjuju odredbe ovoga Zakona o osobnim i imovinskim odnosima bračnih drugova, odnosno odredbe drugih zakona kojima se uređuju odnosi u poreznim stvarima, osobni, imovinski i drugi odnosi bračnih drugova.”

⁷⁷ Usp. Lewis, A., *op.cit.*, str. 159.

⁷⁸ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 148.

“Pozakonjenje upisom u kurijale” se ostvarivao tako da bi se izvanbračni sin prijavio na položaj dekuriona. Njemu bi se tada dodijelila određena imovina kojom bi jamčio za obveze municipija, na čijem je području trebao ubirati porez. Ako se radilo o pozakonjenu kćeri, ona se trebala udati za dekuriona što je uključivalo i davanje prikladnog miraza.⁷⁹

2.3.4.3 *Legitimatio per rescriptum principis*

“Pozakonjenje dopuštenjem cara” uvedena je za vrijeme Justinijana, kao posljedica toga što je car Justin potpuno zabranio arogaciju konkubinske djece. Ona se koristila u slučajevima kada više nije bio izvediv brak roditelja zbog odsustva, smrti ili nedostojnosti majke konkubine. Svoju želju za takvom legitimacijom mogao je otac izraziti i oporučno.⁸⁰

2.4 Prestanak *patriae potestatis*

2.4.1 Smrt kućnog domaćina

“Pod vlašću kućnog domaćina dijete bilo koje dobi ostaje podređeno ocu obitelji sve do njegove smrti. U tom trenutku njegova djeca stječu neovisnost postajući *sui iuris*.”⁸¹ Horvat i Petrak objašnjavaju da poslije smrti kućnog domaćina sinovi i sami postaju kućni domaćini svoje djece, unuka i snaha u *cum manu* braku, te se obitelj dijeli na “onoliko novih obitelji koliko je bilo sinova”.⁸² Žena koja nije bila udana postaje također *sui iuris*, ali se od tada nalazi pod tutorstvom.⁸³

2.4.2 *Capitis deminutio*

Osim smrću roditelja, *patria potestas* u rimskom pravu je prestajala je još i promjenom statusa oca ili sina obitelji, čija je posljedica gubitak ili promjena pravne osobnosti. Ta

⁷⁹ Usp. Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 97.

⁸⁰ *Ibid.*, str. 97.

⁸¹ Lewis, A., *op.cit.*, str. 158.

⁸² Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 97.

⁸³ Žene, iako bi bile dorasle, su bile do kraja života pod tutorstvom, ako nisu bile u braku ili u vlasti kućnog domaćina. Kod *tutela mulierum* tutor nije imao pravo raspolaganja ženinom imovinom, on je samo uskraćivao ili davao svoje odobrenje za određene poslove. S vremenom je kućni domaćin mogao u oporuci odrediti da njegova žena sama odabere tutora po želji, a za cara Honorija tutorstvo je ukinuto, dok se u Teodozijevom kodeksu ova vrsta tutorstva uopće više ne pojavljuje., Opširnije vidi u: Horvat, M., *op.cit.*, str. 150-154.

promjena statusa se zove *capitis deminutio*.⁸⁴ *Capitis deminutio maxima* je termin kojim se i sinu i ocu oduzima pravna sposobnost, *capitis deminutio media* znači da im se povlači sposobnost za *ius civile*, a *capitis deminutio minima* raskida agnatsku vezu među njima, bilo posvojenjem sina, ženidbom kćeri u manus-brak ili pak emancipacijom sina. Sva tri oblika imaju kao posljedicu gubitak vlasti kućnog domaćina.⁸⁵ Horvat i Petrak navode da se *capitis deminutio* u današnje vrijeme upotrebljava za označavanje "potpune obespravljenosti".⁸⁶

2.4.3 *Emancipatio*

Emancipacija je bila pravni posao kojim je kućni domaćin otpuštao svog sina iz svoje vlasti, za kojeg je to predstavljalo *capitis deminutio minima* jer dolazi do mijenjanja dosadašnjeg obiteljskopravnog položaja prekidom agnatske veze. *Emancipatio* se vršila u obliku, već spomenute, prividne trokratne prodaje iz Zakonika XII ploča. Kako je s vremenom došlo do potrebe sinovog osamostaljenja, emancipacijom on stječe u potpunosti neovisnost i izlazi iz vlasti kućnog domaćina. Prvo bi *pater familias* sina mancipacijom tri puta prodao trećoj osobi, pretežno svom prijatelju. Nakon toga bi fiktivni kupac, odnosno prijatelj, sina svaki put oslobodio manumisijom iz svoje vlasti. Poslije prva dva oslobođenja sin bi se vraćao natrag pod prijašnju vlast kućnog domaćina. Konačno, nakon treće prodaje i manumisije postaje osoba *sui iuris* te se u tom času prekida *patria potestas*. Međutim, cilj je bio da tu treću manumisiju obavi *pater familias*, pa će fiktivni kupac prije treće manumisije sina remancipirati njemu da ga otac manumisijom osobno oslobodi svoje vlasti.⁸⁷ "Sada, kada je otac oslobodio svog sina, on je stekao svoju neovisnost, ali je i dalje dugovao poštovanje svom (bivšem) kućnom domaćinu."⁸⁸ Prema Margetiću, kućni domaćin bi pri emancipaciji dobio u vlasništvo trećinu imetka koje je dijete naslijedilo s majčine strane.⁸⁹ Citat iz Teodozijeveg zakonika potvrđuje navedeno:

⁸⁴ Opširnije vidi u: Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 61.

⁸⁵ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 149.

⁸⁶ U navedenom kontekstu autori spominju i mišljenje jednog suca tijekom ocjene ustavnosti zakona vezanog za pobačaj, koji je tvrdio da je abortus "za nerođeno biće nesumnjivo *capitis deminutio maxima* – *nasciturus* postaje *moriturus* isključivo na osnovi podnesenog zahtjeva kao manifestacije subjektivne volje." Horvat, M., Petrak, M., *op.cit.*, str. 62.

Također vidi USRH, Izdvojeno mišljenje u predmetu U-I-60/1991 i dr. od 21. Veljače 2017., str. 89-90.

⁸⁷ Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 149-150.

⁸⁸ Lewis, A., *op.cit.*, str. 159.

⁸⁹ Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 216.

CT. 8, 18, 1, 2. (...) *filius accepto munere libertatis reique suae dominus effectus, ne videatur ingratus, tertiam partem custoditae sibi rei muneris causa parenti offerat* (..) ⁹⁰

Kod emancipacije nedoraslog djeteta situacija je bila ista kao i kad je kućni domaćin preminuo, dakle, dodijelio bi mu se tutor. Njegova glavna zadaća je bila briga o poslovima uzdržavanja djeteta i da ga savjetuje o pravnim pitanjima, ali isto tako i o upravljanju tekućim troškovima, odobrenju ugovora, plaćanju dugova i ulaganju dobiti.⁹¹ Za kćeri i unuke je bila i za emancipaciju dostatna samo jedna prodaja. Za vrijeme carstva uspostavljeni su za emancipaciju praktičniji oblici, kao *emancipatio per rescriptum principis*, znana kao *emancipatio Anastasiana*, a od Justinijanovog zakonodavstva obavlja se emancipacija izjavom u sudski zapisnik, za koju se koristio izraz *emancipatio Justiniana*.⁹² Interpretacijom Teodozijeveg zakonika saznajemo je da je emancipacija bila dopuštena i nedjeljom:

CT. 2, 8, 1. *Quamvis sancto die dominico omnes lites (...) quisecere iusserimus, emancipare tamen ac manumittere minime prohibemus et de his rebus gesta confici pari ordinatione permittimus.*⁹³

3 RODITELJSKA SKRB U SUVREMENOM HRVATSKOM PRAVU

3.1 Pojam

“Roditeljska skrb osnovni je pravni odnos između roditelja i djece i obiteljskopравни učinak koji nastaje rađanjem djeteta. Obiteljskopравни učinak tog biološkog odnosa najvažniji je između svih ostalih pravnih učinaka koji nastaju između roditelja i djece, ne samo po svom opsegu, već i po tome što je njime omogućeno, u pravilu, najkvalitetnije zbrinjavanje djeteta i njegovo odrastanje.”⁹⁴ U knjizi “Obiteljsko pravo u sustavu socijalne skrbi”, Hrabar naglašava da je razvitkom instituta roditeljske skrbi kroz povijest, od prvotne isključive i apsolutne očeve vlasti, danas težište prvenstveno na roditeljskim

⁹⁰ CT. 8, 18, 1, 2. “...kako sin ne bi izgledao nezahvalnim primivši slobodu i postavši gospodar vlastitog imetka, neka ocu dade trećinu sačuvanog mu imetka radi (protu) dara.” Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 216.

⁹¹ Usp. Vuolanto, V., *op.cit.*, str. 488-489.

⁹² Usp. Horvat, M., *op.cit.*, str. 150.

⁹³ Interpretatio ad CT. 2, 8, 1. (321. god.) “Premda smo naredili da sve parnice miruju u svetom danu nedjelje, ipak nikako ne zabranjujemo emancipacije i oslobođenje (robova) te dopuštamo o tome istom odredbom sastavljanje zapisnika.” Prijevod prema: Boras, M.; Margetić, L., *op.cit.*, str. 216.

⁹⁴ Alinčić, M. *et al.*, *op.cit.*, str. 219.

odgovornostima.⁹⁵ Već smo spomenuli da *patria potestas* nije imala karakter očinstva i brige za djecu te, iako je donedavno bilo uvriježeno mišljenje da “izostanak roditeljske skrbi oca u nastanku ranog emocionalnog razvoja djeteta nije od posebne važnosti”, Jovančević u knjizi “Pravo djeteta na život u obitelji”, objašnjava novija istraživanja koja ipak potvrđuju da dojenčad ostvaruju privrženost⁹⁶ sa svakom osobom s kojom su u kontaktu. Djeca koja su izložena nesigurnosti odnosa s roditeljem ili ako njihov odnos nije konstantan, mogu dugoročno imati poremećen proces izlučivanja kortizola, hormona nadbubrežne žlijezde, koji se u odrasloj dobi može manifestirati kao devijantnost ili problematično ponašanje.⁹⁷

Prema ObZ-u roditeljska skrb obuhvaća “odgovornosti, dužnosti i prava roditelja kojima je cilj zaštita dobrobiti djeteta te njegovih osobnih i imovinskih interesa”.⁹⁸ Konvencija o pravima djeteta dijete definira kao “osobu do osamnaeste godine života”.⁹⁹ Za to vrijeme, do punoljetnosti, djetetu je potrebna raznovrsna i kontinuirana briga za njegove potrebe, koje se nazivaju djetetovim pravima, a dijele se na osobna i imovinska. Naglasak je na osobnim interesima jer omogućuju formiranje identiteta djeteta za njegov razvitak u životu, dok su imovinski interesi manje prisutni jer djeca pretežno ne raspolažu vrjednijim imetkom.¹⁰⁰ ObZ također određuje da roditelji ne mogu odlučiti da će se odreći svog prava na roditeljsku skrb, te su se dužni o određenim komponentama roditeljske skrbi dogovoriti s djetetom.¹⁰¹

Što se tiče zaštite na europskoj razini, Omejec objašnjava 8. članak EKLJP-a¹⁰² te da isti “obuhvaća zaštitu prava roditelja na roditeljsku skrb i kontakt sa svojom djecom i prava djece da budu s roditeljima, što uključuje i zaštitu od nezakonitog razdvajanja obitelji i zaštitu prava roditelja na vraćanje otete djece.” Nadalje, kada je riječ o djeci, Europski

⁹⁵ Hrabar, D., *Obiteljsko pravo u sustavu socijalne skrbi*, Narodne novine, Zagreb, 2019., str. 159.

⁹⁶ “Teorija privrženosti (attachmenta) svojim organizacijskim modelom daje najcjelovitiji prikaz funkcioniranja i razvoja odnosa između roditelja i djeteta u prve tri godine života.” Ajduković, M.; Radočaj, T., *Pravo djeteta na život u obitelji*, Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb, 2008., str. 27.

⁹⁷ Ajduković, M.; Radočaj, T., *op.cit.*, str. 27-31.

⁹⁸ Čl. 91. ObZ-a.

⁹⁹ Čl. 1. Konvencije o pravima djeteta “U svrhu na koju se ova Konvencija odnosi, dijete označava svaku osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije.”

¹⁰⁰ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op.cit.*, str. 220

¹⁰¹ Čl. 91. st. 2., čl. 91. st. 3. ObZ-a.

¹⁰² “Države stranke obvezuju da će jamčiti djetetu pravo na očuvanje svog identiteta, uključujući nacionalnost, ime i obiteljske odnose priznate zakonom u što se neće nezakonito miješati. Ako su djetetu nezakonito uskraćene neke ili sve sastavnice identiteta države stranke osigurat će odgovarajuću pomoć i zaštitu u cilju njegova što bržeg potvrđivanja.”

sud za ljudska prava utvrđuje da postoji općeprihvaćeno mišljenje da su “u svim odlukama o djeci najvažniji njihovi interesi”.¹⁰³

Roditeljska skrb uređena je i na ustavnoj razini: “Roditelji su odgovorni osigurati pravo djetetu na potpun i skladan razvoj njegove osobnosti.”¹⁰⁴ Hrabar objašnjava da će se odgovoran roditelj, radi ostvarenja dobrobiti djeteta, potruditi oko djetetovog odgoja što će za posljedicu imati stvaranje djetetove individualnosti. “Roditeljska skrb je osobno pravo, vezana je isključivo uz osobu roditelja i zbog toga ona ne može pripadati trećim osobama. Roditeljska skrb je stoga neprenosiva, a majci i ocu pripada ravnopravno i zajednički i sporazumno, bez obzira žive li roditelji zajedno ili odvojeno.”¹⁰⁵ To znači da će majka i otac imati jednake dužnosti i jednaka prava oko svih aspekata roditeljske skrbi, u istoj mjeri. Sukladno tome, neće jedan roditelj moći imati nadmoćan položaj, a drugi inferioran. Roditeljska će im skrb pripadati zajednički u slučaju kada su oboje poznati. Ona će pripadati samo jednom od roditelja ako je drugi preminuo, proglašen umrlim, lišen roditeljske skrbi, potpuno ili djelomično lišen poslovne sposobnosti u odnosu na roditeljsku skrb ili ako je spriječen. Ako se navedene situacije dogode i majci i ocu, ili ako oba roditelja nisu poznata, djecu se stavlja pod skrbništvo.¹⁰⁶ Bitnu ulogu u zaštiti djece ima Centar za socijalnu skrb i sud u izvanparničnom postupku. Centar ima mnogobrojne ovlasti vezanih za roditeljsku skrb, “osobito izricanjem mjera za zaštitu osobnih prava djeteta potom i zbrinjavanja djeteta bez odgovarajuće roditeljske skrbi institutom skrbništva ili posvojenja.”¹⁰⁷

3.2 Temeljni sadržaj

Sadržaj roditeljske skrbi u hrvatskom pravu po mnogočemu se razlikuje od sadržaja vlasti kućnog domaćina u rimskom pravu. Iako je dio rigoroznih ovlasti kućnog domaćina neusporediv s ravnopravnim pravima i dužnostima oca i majke suvremenog svijeta, uočljive su i poneke sličnosti, poglavito oko dužnosti vezanih za upravljanje djetetovom imovinom, koju je zakonodavac i sam, člankom 92. ObZ-a, izdvojio od djetetovih osobnih

¹⁰³ Usp. Hrabar, D.; Korać Graovac A.; Omejec J.; Majstorović I.; Čulo Margaletić, A.; Šimović, I., *Presude europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske*, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2021., str. 18-21.

¹⁰⁴ Čl. 64. Ustava RH.

¹⁰⁵ Alinčić, M. *et al.*, *op.cit.* str. 221-222.

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 222-223.

¹⁰⁷ Usp. Hrabar, D., *op.cit.*, str. 159.

prava.¹⁰⁸ Sljedeća prava i dužnosti roditelja prema djetetu nam stoga mogu dati uvid u napredak dječjih prava tijekom vremena.

3.2.1 Zdravlje, razvoj, njega i zaštita djeteta

“Pravo na život i pravo na zdravlje temeljna su i izvorna prava djeteta. Ona mu pripadaju kao preduvjet ostvarivanja svih drugih prava. Djeci je prijeko potrebna pomoć, skrb, potpora i zaštita odraslih. Dijete svoje zdravlje i život ne može samostalno štiti, odnosno ostvarivati ga bez utjecaja i pomoći odraslih.”¹⁰⁹ Hrabar ističe da prema ObZ-u dijete “nema pravo na život i zdravlje, već pravo na skrb o njima.”¹¹⁰ Člankom 93. ObZ-a je propisano da su “roditelji dužni i odgovorni skrbiti se o zdravlju djeteta te mu omogućiti korištenje mjera za očuvanje te unaprjeđenje zdravlja i ozdravljenje u slučaju bolesti, sukladno propisima kojima se uređuje zdravstvo i zahtjevima medicinske znanosti.” Kao primjer očuvanja zdravlja možemo navesti obvezu cijepljenja. Naime, u knjizi “Suvremeno obiteljsko pravo i postupak” Tucak navodi da država ima pravo legitimno se uplitati u roditeljski odabir u vezi djeteta i uvesti obvezu cijepljenja. Temelj toga je članak 70. Ustava RH¹¹¹ prema kojem briga o zdravlju pripada među dužnosti države. Obvezno cijepljenje propisano je Zakonom o zaštiti pučanstva prema kojem je imunizacija obvezna protiv tuberkuloze, difterije, tetanusa, hripavca, dječje paralize, ospica, crvenke, zaušnjaka, virusne žutice tipa B i bolesti uzrokovanih s *Haemophilus influenza* tipa B.¹¹² Međutim, odbijanje cijepljenja kod nas se ne smatra bitnom povredom koja bi dovela do lišenja roditeljske skrbi.¹¹³ Nadalje, prema ObZ-u, roditelji su dužni zaštititi dijete od uvredljivih radnji i fizičkih napada od strane drugih osoba. Roditeljima je zabranjeno dijete vrtičke dobi ostaviti samo, bez nadzora osobe koja ima bar šesnaest godina, te mogu djetetu do navršene šesnaest godina zabraniti noćne izlaske¹¹⁴, ako dijete nema roditeljsku pratnju ili pratnju nekog drugog odraslog prijatelja, rođaka ili poznanika u kojeg se roditelji pouzdaju.¹¹⁵

¹⁰⁸ Usp. A. Korać Graovac: *Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag – kako zaštititi prava djece i roditelja*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, Posebni broj/2017., str. 51-73., str. 69.

¹⁰⁹ Alinčić, M. *et al.*, *op.cit.*, str. 244.

¹¹⁰ Hrabar, D., *op.cit.*, str. 168.

¹¹¹ “Svatko ima pravo na zdrav život.”

¹¹² Čl. 40. Zakona o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti, Narodne Novine, br. 79/07, 113/08, 43/09, 130/17, 114/18, 47/20, 134/20, 143/21.

¹¹³ Usp. Rešetar, B.; Aras Kramar S.; Lucić, N.; Medić, I.; Šago D.; Tucak, I.; Mioč, I., *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak*, Pravni fakultet Osijek, 2017., str. 156-157.

¹¹⁴ Čl. 93. st. 6. ObZ-a: “Noćnim izlaskom smatra se vrijeme od davadeset tri do pet sati.”

¹¹⁵ Čl. 93. ObZ-a.

3.2.2 Odgoj i obrazovanje

Ustav RH jamči roditeljima pravo i slobodu samostalnog odlučivanja u odgoju djece.¹¹⁶ Iako se u ObZ-u ne navode načini i stilovi odgoja (autoritativni, permisivni, strogi), roditelji bi trebali kroz odgoj djetetu pružiti i stvoriti osjećaj sigurnosti, mira, harmonije, neovisno o stilu odgajanja. Takvo okruženje prvenstveno služi zadovoljenju djetetovih potreba, ali i u konačnici pridonosi njegovom razvoju prema odgovornom, zreлом i zdravom članu zajednice. Imaju li roditelji više djece, odgoj trebaju prilagoditi svakom djetetu ponaosob te promicati njihovu individualnost kroz ulaganje u različite vještine i talente, ovisno o njihovoj dobi i o tome za što je određeno dijete nadareno. Izuzev djetetovih intelektualnih vještina i potreba zakon naglašava da se trebaju njegovati i djetetove osjećajne potrebe kako bi to doprinjelo što kvalitetnijem odgoju i razvoju djeteta.¹¹⁷ ObZ navodi "da odgoj djeteta mora biti u skladu s njegovom dobi i zrelošću te s pravom djeteta na slobodu savjesti, vjerskog i drugog uvjerenja."¹¹⁸ Također, roditelji ne smiju fizički kazniti dijete i ponašati se degradirajuće prema njemu, ne smiju koristiti psihičku silu te su ga također dužni zaštititi od takvih radnji drugih osoba. Kad je riječ o obrazovanju, roditelji su dužni voditi brigu oko redovitog, a ako im mogućnosti dopuštaju, i daljnjeg obrazovanja.¹¹⁹ Pohađanje osnovne škole je ustavna sastavnica, svakome je omogućeno i besplatno. Dijete može odlučiti da ne želi nastaviti daljnje obrazovanje, pošto srednjoškolsko obrazovanje nije obvezno. Pravo na izbor obrazovanja uključuje i izvanškolske aktivnosti, kao što su učenje stranog jezika ili sviranje nekog instrumenta. Treba nadodati da neće svaki izbor određene škole ili izvanškolske aktivnosti biti za svako dijete. Ako dijete nije predodređeno ili nadareno za pojedinu disciplinu roditelji ne smiju prisiljavati dijete na istu.¹²⁰ Dođe li do spora vezano za djetetovo obrazovanje "roditelj ili dijete mogu podnijeti prijedlog sudu u izvanparničnom postupku da donese rješenje, a koje će biti u skladu s djetetovom dobrobiti."¹²¹

¹¹⁶ Čl. 64. Ustava RH "Roditelji su dužni odgajati, uzdržavati i školovati djecu te imaju pravo i slobodu da samostalno odlučuju o odgoju djece."

¹¹⁷ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op.cit.*, str. 247-248.

¹¹⁸ "U vezi sa slobodom vjerskog uvjerenja, zakonodavac je izostavio eksplicitno navođenje prava djeteta na promjenu religije ili odustajanje od religijskih uvjerenja (poglavito onih roditeljskih) ili priklanjanje nekoj drugoj religiji, dakle na teističko, neteističko i ateističko promišljanje." Alinčić, M. *et al.*, *op.cit.*, str. 249.

¹¹⁹ Čl. 94. ObZ-a.

¹²⁰ Usp. Hrabar, D., *op.cit.*, str. 172-173.

¹²¹ Čl. 94. ObZ-a.

3.2.3 Ostvarivanje osobnih odnosa

Za ostvarivanje osobnih odnosa, Rešetar koristi pojam viđanja djece¹²², dok Hrabar navodi da bi idealni pravni termin bio kontakti, kao alternativa nekadašnjem pojmu susreta i druženja.¹²³ To pravo se smatra kompenzacijom za odvojeni život djeteta od jednog roditelja.¹²⁴ Konvencija o kontaktima Vijeća Europe, koja je i dio našeg pravnog sustava, regulira osobne odnose kao "boravak djeteta u ograničenom vremenu kod osobe s kojom inače ne živi, odnosno susret s takvom osobom, svaki oblik komunikacije između djeteta i te osobe te davanje toj osobi informacija o djetetu ili davanje djetetu informacija o toj osobi."¹²⁵ Prema Medić i Mioč, poželjno bi bilo da su i majka i otac u jednakoj mjeri prisutni u djetetovom životu nakon razvoda. Unatoč tome što velik broj suvremenih pravnih sustava, uključujući i naš, usvaja koncept zajedničke roditeljske skrbi, realnost je da samo jedan od roditelja ostvaruje zajednički život s djetetom, dok ga drugi roditelj samo viđa.¹²⁶ Roditelj s kojim dijete živi "ima dužnost i odgovornost omogućivati i poticati ostvarivanje osobnih odnosa djeteta s drugim roditeljem", a osim s njim i s osobama koje su bliske djetetu.¹²⁷ Pod omogućavanjem osobnih odnosa možemo svrstati roditeljevo otklanjanje poteškoća pri ostvarivanju osobnih odnosa, dok pod poticanjem ubrajamo pozitivne radnje kao što je nagovaranje."

Zakon još dodaje potrebu suzdržavanja od svakog ponašanja koje bi otežalo ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom. To isključuje negativne radnje, poput emocionalnog ucjenjivanja, mogućeg potkupljivanja, prisiljavanja, zahtijevanja, obećavanja nagrada i sl."¹²⁸ Roditelju, koji se ne pridržava navedenih radnji, se može izreći novčana kazna ili čak kazna zatvora.¹²⁹ Je li uopće svrhovita novčana kazna pokazuje presuda ESLJP-a, u predmetu "Ribić protiv Hrvatske", koju razrađuje Majstorović u sklopu "Presude o roditeljskoj skrbi ESLJP-a protiv Republike Hrvatske." Naime, podnositelj zahtjeva je tvrdio da su hrvatske vlasti prekršile svoju pozitivnu obvezu poštovanja obiteljskog života jer nisu osigurale njegovo pravo da bude u kontaktu sa svojim sinom. Podnositelju zahtjeva je određeno pravo na susrete i druženje te je u ponovljenim postupcima to pravo bilo iznova potvrđivano. Majka nije dozvoljavala ostvarivanje prava na susrete i druženje,

¹²² Rešetar, B. *et al.*, *op.cit.*, str. 45.

¹²³ Hrabar, D., *op.cit.*, str. 179.

¹²⁴ *Ibid.*, str. 179.

¹²⁵ Čl. 2. Zakon o potvrđivanju Konvencije o kontaktima s djecom, Narodne Novine – međunarodni ugovori, br. 7/2008.

¹²⁶ Rešetar, B. *et al.*, *op.cit.*, str. 109.

¹²⁷ Čl. 95. st. 2. i st. 3. ObZ-a.

¹²⁸ Usp. Hrabar, D., *op.cit.*, str. 180.

¹²⁹ Čl. 417. st. 3. ObZ-a.

premda je za to bila novčano kažnjena, a otac je sa svojim sinom tijekom 18 godina sinova života ostvario kontakt samo tri puta.¹³⁰ Pravo na ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom imaju i uzajamno “dijete, braća, sestre, polubraća, polusestre te bake i djedovi, ali i druge osobe ako su dulje vrijeme živjele u obitelji s djetetom, kroz to se vrijeme brinule o djetetu i s njim imaju razvijen emocionalni odnos.” O oblicima uspostavljanja osobnih odnosa s djetetom govori članak 121. ObZ-a.¹³¹ Winkler u radu “Roditeljska skrb i uzastopne obitelji” navodi da je Zakonom o životnom partnerstvu osoba istog spola “propisano i pravo na ostvarivanje susreta i druženja nakon prestanka odnosa.”¹³² Autorica dolazi do zaključka da “životni partneri roditelja djeteta jedini mogu u hrvatskom pravnom sustavu djelomično ili u cijelosti uz oba ili čak umjesto jednog roditelja ostvarivati sadržaj roditeljske skrbi, dok maćeha i očuh kao novi bračni drugovi roditelja djeteta dobivaju tek djelomično pravno priznanje svoje uloge kao tazbinskih srodnika pa time imaju određena prava glede uzdržavanja, ali nikakav udio u roditeljskoj skrbi.”¹³³

3.2.4 Određivanje mjesta stanovanja

Prema ObZ-u djetetovo mjesto stanovanja je “prebivalište, odnosno boravište njegovih roditelja i oni su oni dužni sporazumno odrediti mjesto djetetova stanovanja, a ako roditelji ne stanuju zajedno, dijete može imati mjesto stanovanja samo kod jednog roditelja.”¹³⁴ U slučaju da dođe do razvoda roditelja ili prestanka bračne ili izvanbračne zajednice, djetetu će i dalje pripadati pravo na roditeljsku skrb i majke i oca, iako oni više ne žive zajedno.¹³⁵ Prijašnje uređenje je bilo takvo da bi se roditeljska skrb u cijelosti davala samo onom roditelju kod kojeg dijete živi, dok bi drugi roditelj imao pravo na susrete i druženja, što je danas zamijenjeno ostvarivanjem osobnih odnosa. Današnje uređenje ima svrhu da dijete i dalje ima roditeljsku skrb obaju roditelja što i ima više smisla jer je djetetu potrebna skrb i majke i oca, bez obzira na njihov odnos koji je često nabijen negativnim emocijama

¹³⁰ Opširnije vidi u: Hrabar, D. *et al.*, *op.cit.*, str. 115-128.

¹³¹ Čl. 121. ObZ-a. “Osobni se odnosi s djetetom mogu ostvarivati izravno u kraćim ili duljim razdobljima u obliku susreta i druženja ili boravkom djeteta kod osobe koja ima pravo ostvarivati osobne odnose s djetetom. Oni se mogu ostvarivati i neizravno korištenjem različitih komunikacijskih sredstava, slanjem pisama, darova i slično. Osobni odnosi s djetetom mogu se ostvarivati davanjem informacija u vezi s osobnim pravima djeteta, osobi koja na to ima pravo i djetetu.”

¹³² Čl. 45. Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola, Narodne Novine, br. 92/14, 98/19. Partnerska skrb je uređena u situaciji kad je “drugi životni partner roditelja djeteta umro ili čak kad je drugi roditelj živ, ali nije poznat ili mu je oduzeta roditeljska skrb zbog zlostavljanja djeteta.”

¹³³ Winkler, S., *Roditeljska skrb i uzastopne obitelji*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, posebni broj, 2017., str. 75-92., str. 82-86.

¹³⁴ Čl. 96. ObZ-a.

¹³⁵ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 171.

i zamjeranjem.¹³⁶ Iako su generalno roditelji dužni postići sporazum i dogovor oko odluke koja je bitna za dijete¹³⁷, u slučaju preseljenja koje ne utječe bitno na ostvarivanje dotadašnjih osobnih odnosa, suglasnost drugog roditelja neće biti potrebna ako se s preseljenjem usuglasio centar za socijalnu skrb.¹³⁸ Hrabar komentira da je “uvjet suglasnosti centra za socijalnu skrb vrlo dvojben s aspekta prava na slobodno kretanje zajamčeno europskim propisima.”¹³⁹ S druge strane će suglasnost roditelja s kojim dijete ne živi biti potrebna ako roditelj s kojim dijete živi planira preseliti u inozemstvo ili u drugi dio države, što bi itekako utjecalo na ostvarivanje osobnih odnosa djeteta s drugim roditeljem.¹⁴⁰ Odredbom ObZ-a¹⁴¹ je propisan izvanparnični postupak kojim sud može donijeti odluku o promjeni prebivališta, odnosno boravišta djeteta. U situaciji kada se jedan roditelj usprotivi planiranom preseljenju, drugi roditelj može zahtijevati od suda da donese odluku kojom se odobrava promjena prebivališta djeteta unatoč izostanku suglasnosti drugog roditelja. Uz taj zahtjev je nužno priložiti izvješće o obavljenom obveznom savjetovanju.¹⁴² Važna je i odredba kojom dijete ne smije živjeti kod roditelja “koji ne ostvaruje roditeljsku skrb o osobnim pravima djeteta ili je lišen prava na roditeljsku skrb.”¹⁴³

3.2.5 Pravo i dužnost upravljanja djetetovom imovinom

Dijete može biti isključiv vlasnik imovine, neovisno radi li se o pokretnoj ili nepokretnoj imovini te je ona potpuno zasebna i odvojena od imovine roditelja. Djeca ju mogu stjecati radom, nasljedstvom, darovanjem ili na neki drugi način kao što su igre na sreću ili novčane nagrade.¹⁴⁴ Roditelji tom imovinom upravljaju “na način da je očuvaju, a po mogućnosti i uvećaju.”¹⁴⁵ Roditelji će djetetu moći oduzeti imovinu jedino ako nemaju dostatnih svojih sredstava za njegovo “uzdržavanje, liječenje ili obrazovanje”, a sredstva za te svrhe nisu nikako u mogućnosti ostvariti i priskrbiti.¹⁴⁶ Isto tako smiju oduzeti djetetovu imovinu “za potrebe liječenja roditelja ili braće i sestara djeteta ako se ne koriste za održavanje, liječenje i obrazovanje djeteta.” Za ovu posljednu pogodnost će biti

¹³⁶ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op. cit.*, str. 264.

¹³⁷ Čl. 108. st. 1. ObZ-a.

¹³⁸ Čl. 100. st. 3. ObZ-a.

¹³⁹ Hrabar, D., *op. cit.*, str. 178.

¹⁴⁰ Usp. Rešetar, B. *et al.*, *op. cit.*, str. 128.

¹⁴¹ Čl. 484. st. 1. ObZ-a.

¹⁴² Usp. Rešetar, B. *et al.*, *op. cit.*, str. 128

¹⁴³ Čl. 96. st. 4. ObZ-a.

¹⁴⁴ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op. cit.*, str. 263.

¹⁴⁵ Čl. 97. st. 1. ObZ-a.

¹⁴⁶ Čl. 97. st. 3. ObZ-a.

potrebno pribaviti sudsko odobrenje.¹⁴⁷ Iznimku od dužnosti i prava roditelja da upravljaju imovinom djeteta predstavlja imovina koju stekne zaposleni maloljetnik. On će se s navršениh petnaest godina smjeti zaposliti ako budu ispunjeni i ostali uvjeti propisani posebnim zakonom.¹⁴⁸ Imovina koja je stečena djetetovim radom ne ulazi pod upravu roditelja te dijete s tom imovinom upravlja i raspolaže samostalno.¹⁴⁹ Radi se o raznoraznim pravnim poslovima kao što su “poduzimanje pravne radnje (samostalna kupnja), sklapanje pravnog posla (zajam), preuzimanje obveze u visini svoje zarade (jamstvo na kredit) i raspolaganje svojom zaradom (podizanje novca u banci).”¹⁵⁰ Vezano za ostala ograničenja roditeljevog prava na upravljanje djetetovom imovinom potrebno je napomenuti da oni ne mogu raspolagati djetetovom naslijeđenom ili darovanom imovinom u slučaju da su osoba koju dijete naslijeđuje i darovatelj tako odlučili, dok za raspolaganjem “vrjednijom imovinom, odnosno imovinskim pravima djeteta, dijete ili roditelj moraju zatražiti odobrenje suda u izvanparničnom postupku.”¹⁵¹

3.2.6 Pravo i dužnost zastupanja djeteta

Maloljetna djeca do svoje osamnaeste godine nemaju poslovnu sposobnosti, pa tako ni parničnu.¹⁵² Njih će u parnicama u odnosu s s trećim osobama morati zastupati njihovi zakonski zastupnici (u pravilu roditelji), koji će očitovati njihovu procesnopravnu i materijalnopravnu volju umjesto maloljetnika.¹⁵³ Osnovni je princip da roditelji zajednički zastupaju dijete pa će se presumirati suglasnost drugog roditelja, ali postoje zakonom određene situacije kada se neće presumirati pristanak drugog roditelja.¹⁵⁴ Tada je riječ o važnim osobnim pravima djeteta za koje je potrebna pisana dozvola drugog roditelja, a to su “promjena djetetovog osobnog imena, promjena prebivališta, odnosno boravišta i izbor i promjena vjerske pripadnosti.”¹⁵⁵ Postoje i iznimne situacije kada roditelji neće zastupati svoju, još uvijek maloljetnu djecu. To su situacije kada će npr. zaposleni

¹⁴⁷ Čl. 97. st. 4. ObZ-a.

¹⁴⁸ Čl. 20. st. 1. Zakona o radu, NN 93/2014, 127/2017, 98/2019, 151/2022: “Ako zakonski zastupnik ovlasti maloljetnika s petnaest godina i starijeg od petnaest godina za sklapanje određenog ugovora o radu, osim maloljetnika koji pohađa obvezno osnovno obrazovanje, maloljetnik je poslovno sposoban za sklapanje i raskidanje toga ugovora te za poduzimanje svih pravnih radnji u vezi s ispunjenjem prava i obveza iz toga ugovora ili u vezi s tim ugovorom.”

¹⁴⁹ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op. cit.*, str. 263.

¹⁵⁰ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 174.

¹⁵¹ Čl. 98. st. 1. i st. 3. ObZ-a.

¹⁵² Čl. 79. Zakona o parničnom postupku, NN 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 02/07, 84/08, 96/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14, 70/19, 80/22, 114/22.

¹⁵³ Usp. Rešetar, B. *et al.*, *op. cit.*, str. 264.

¹⁵⁴ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 177-178.

¹⁵⁵ Čl. 100. st. 1. ObZ-a.

maloljetnik stariji od petnaest godina poduzimati pravne poslove u visini svoje zarade¹⁵⁶ ili kada će maloljetnik sa navršenih šestnaest godina pokretati postupak kako bi mu se dalo dopuštenje za sklapanje braka.¹⁵⁷

3.3 Nastanak roditeljske skrbi

3.3.1 Rođenje djeteta

“Roditeljska je skrb pravni odnos koji nastaje između roditelja i djeteta, u pravilu, rođenjem djeteta.” Iako ObZ nigdje ne propisuje da se roditeljska skrb stječe rođenjem djeteta, preduvjet nastanka roditeljske skrbi je zakonom utvrđen način podrijetla djeteta od roditelja.¹⁵⁸ Majčinstvo, odnosno podrijetlo djeteta od majke, uglavnom nije dvojbeno, prvenstveno zbog činjenice da su trudnoća i porod uočljivi, ali i zbog toga što žene u većini slučajeva rađaju u bolnicama.¹⁵⁹ Osnovna odredba za utvrđivanje djetetova podrijetla od majke propisuje: “Djetetovom majkom smatra se žena koja ga je rodila.”¹⁶⁰ Premda na prvi pogled navedeno pravilo aludira na rimsko pravno načelo “*mater semper certa est*”¹⁶¹ razlika je primjetljiva jer “rimsko pravilo nije govorilo da se majkom smatra (*habetur*), već da jest (*est*) žena koja ga je rodila.” Spomenuta razlika je posljedica napretka biomedicinske znanosti pa će se danas ipak raditi o *praesumptio iuris* zbog moguće iznimke u slučaju osporavanja majčinstva ženi koja je rodila dijete začeto jajnom stanicom druge žene.¹⁶²

Profesor Petrak, koji analizira mogućnost primjene rimskog prava kao izvora suvremenog prava u Republici Hrvatskoj, navodi argumente saborske zastupnice za načelo “*mater semper certa est*” u sklopu rasprave oko Obiteljskog zakona iz 2003. Ona je tvrdila “da je još od rimskih vremena i rimskog prava majka bila žena koja je rodila dijete” i da “zemlje visoke demokratičnosti i prava imaju definiciju pojma majka usklađenu s rimskim pravom”.¹⁶³

¹⁵⁶ Čl. 85. st. 1. ObZ-a “Dijete koje je navršilo petnaest godina života i koje zarađuje može samostalno poduzimati pravne radnje, odnosno sklapati pravne poslove i preuzimati obveze u visini iznosa koji zarađuje te raspolagati svojom zaradom pod uvjetom da ne ugrožava svoje uzdržavanje.”

¹⁵⁷ Čl. 25. st. 2. ObZ-a “Iznimno od odredbe stavka 1. ovog članka, sud može u izvanparničnom postupku dopustiti sklapanje braka osobi koja je navršila šestnaest godina života ako utvrdi da je mentalno i tjelesno zrela za brak te da je sklapanje braka u skladu s dobrobiti te osobe.”

¹⁵⁸ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op. cit.*, str. 218.

¹⁵⁹ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 130.

¹⁶⁰ Čl. 58. ObZ-a.

¹⁶¹ Usp. “Majka je uvijek poznata.” Opširnije vidi u: Petrak, M., *op. cit.*, str. 81.

¹⁶² Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 128-130.

¹⁶³ Petrak, M., *Rimska pravna tradicija i hrvatska pravna kultura*, Politička kultura, Zagreb, 2015., str. 128. Opširnije vidi u: Izvješća Hrvatskog sabora 14 (2003), br. 373, 30.

S druge strane, relevantna odredba za utvrđivanje djetetova podrijetla od oca glasi: “Djetetovim ocem smatra se majčin muž ako je dijete rođeno za vrijeme trajanja braka ili tijekom tristo dana od prestanka braka.”¹⁶⁴ Također se radi o *praesumptio iuris*, ali i o primjeni rimskog načela “*pater est quem nuptiae demonstrant*.”¹⁶⁵ Dakle, dijete će imati bračni status ako se rodi u spomenutim zakonom određenim vremenskim razmacima, dok naknadnim brakom roditelja neće dobiti bračni status jer je tijekom zadnjih par desetljeća napušten institut pozakonjenja,¹⁶⁶ koji je primjenjivan u rimskom pravu (*legitimatio*). Napuštanje tog instituta¹⁶⁷ je posljedica izjednačavanja bračne i izvanbračne djece što je sadržano u Ustavu¹⁶⁸ i u Konvenciji o pravima djeteta.¹⁶⁹ Ako dijete nije rođeno u spomenutim razdobljima, njegovo će se očinstvo utvrditi u posebnom postupku. Do tada važe zakonske odredbe o samostalnoj roditeljskoj skrbi majke, a ako mu u posebnom postupku bude konstatirano podrijetlo od oca, imat će i otac roditeljsku skrb. Djeca kojoj nisu oba roditelja poznata se stavljaju pod skrbništvo.¹⁷⁰

3.3.2 Posvojenje djeteta

Roditeljska skrb može nastati i pravnim putem.¹⁷¹ Za razliku od rođenja djeteta, posvojenje je zakonom utvrđen način stjecanja roditeljske skrbi.¹⁷² ObZ-om je posvojenje definirano kao “poseban oblik obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djeteta bez odgovarajuće obiteljske skrbi kojim se stvara trajni odnos roditelja i djeteta.”¹⁷³ Što se tiče posvojenika, on se najranije može posvojiti sa navršenih 6 tjedana života, dok se dijete kojemu nisu poznati roditelji neće moći posvojiti prije nego li navrší 3 mjeseca. Dijete koje se još nije rodilo se uopće ne može posvojiti, a krajnja granica za dopustivost posvojenja je djetetovih 18 godina života, s tim da se od djeteta starijeg od 12 godina traži pristanak za posvojenje. Vezano za dob posvojitelja, postoje dva uvjeta. Prvo, posvojitelj mora imati

¹⁶⁴ Čl. 61. st. 1. ObZ-a.

¹⁶⁵ “Otac jest onaj na koga ukazuje brak.” Opširnije vidi u: Petrak, M., *op. cit.*, str. 109.

¹⁶⁶ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 134.

¹⁶⁷ “U suvremenim pravnim sustavima u kojima brak roditelja ne utječe na pravni status djeteta institut pozakonjenja nestaje (u Hrvatskoj od 1998).” Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49874> (pristupljeno 3.4.2023.)

¹⁶⁸ Čl. 14. Ustava RH: “Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.”

¹⁶⁹ Čl. 2 st. 1. “Države stranke poštivat će i osigurati svakom djetetu na svom području prava navedena u ovoj Konvenciji bez ikakve diskriminacije prema djetetu, njegovim roditeljima ili zakonskim skrbnicima glede njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnoga, etničkoga ili socijalnog podrijetla, imovine, teškoća u razvoju, obiteljskog podrijetla ili kakve druge okolnosti.”

¹⁷⁰ Usp. Alinčić, M. *et al.*, *op. cit.*, str. 155., 223.

¹⁷¹ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 160.

¹⁷² Čl. 180. st. 2. ObZ-a “Posvojitelji posvojenjem stječu pravo na roditeljsku skrb.”

¹⁷³ Čl. 180. st. 1. Obz-a.

navršenu 21 godinu, drugo, razlika između posvojitelja i posvojenika mora biti najmanje 18 godina radi imitacije prirodnog odnosa roditelja i djeteta. Posvojitelji mogu biti bračni i izvanbračni drugovi, ali i samci. Posvojiti može i samo jedan od bračnog ili izvanbračnog druga, u situaciji da on posvaja dijete svog partnera ili ako samostalno posvaja, ali u tom slučaju je za to potrebna suglasnost njegovog bračnog, odnosno izvanbračnog druga.¹⁷⁴ ObZ-om su propisane i pojedine zabrane pa tako "posvojiti ne može osoba koja je lišena prava na roditeljsku skrb i prava na poslovnu sposobnost te osoba čije dosadašnje ponašanje i osobine upućuju na to da nije poželjno povjeriti joj roditeljsku skrb o djetetu."¹⁷⁵ Posvojenje će dovesti do pojedinih pravnih učinaka. Posvojitelji se unose u maticu rođenih kao roditelji, djetetu se mijenja osobno ime, a posvojitelji mu mogu odrediti i nacionalnost. Dolazi i do promjene nasljednog prava posvojenog djeteta čiji se položaj izjednačuje s biološkom djecom. Jednom zasnovano posvojenje više se ne može raskinuti, ali u situaciji da nisu poštovane zakonske odredbe i pretpostavke za posvajanje moglo bi se rješenje o zasnivanju posvojenja poništiti.¹⁷⁶

3.4 Ostvarivanje roditeljske skrbi

Razlika između pripadanja roditeljske skrbi i ostvarivanja roditeljske skrbi očituje se u tome da roditeljima roditeljska skrb pripada sve do djetetove punoljetnosti, dok se ostvarivanje manifestira kroz svakodnevne aktivne radnje roditelja kojima oni "pokazuju svoje subjektivno pravo, odnosno pravni *titulus*."¹⁷⁷ Roditeljska skrb se ostvaruje zajednički ili samostalno. Kada se ostvaruje zajednički bitno je da su postigli dogovor oko plana o zajedničkoj skrbi ili se sporazumno dogovorili tijekom postupka pred sudom o važnim pitanjima koja su obuhvaćena planom o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. Ako nisu postigli plan ili sporazum pred sudom, tada se roditeljska skrb ostvaruje samostalno na temelju sudske odluke. Osim na temelju sudske odluke, samostalno će se ostvarivati i ako drugi roditelj umre ili bude proglašen umrlim, a oba su roditelja prije smrti jednog od roditelja zajednički ostvarivala roditeljsku skrb.¹⁷⁸

3.4.1 Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi

¹⁷⁴ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 201-206.

¹⁷⁵ Čl. 187. ObZ-a.

¹⁷⁶ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 200-203.

¹⁷⁷ *Ibid.*, str. 163.

¹⁷⁸ Čl. 104.-105. ObZ-a.

Artuković Kunšt u članku "Roditeljska skrb - odlučivanje suda" objašnjava da prije samog pokretanja postupka vezanog za ostvarivanje roditeljske skrbi je propisano obvezno savjetovanje pred nadležnim Centrom za socijalnu skrb. Ako se plan ne donese pred Centrom, stranke se upućuju na obiteljsku medijaciju. Autorica upozorava da se planom o zajedničkoj roditeljskoj skrbi ne odlučuje o samoj skrbi, već se njime uređuje "ostvarivanje sadržaja roditeljske skrbi". Planom će se detaljno urediti "mjesto i adresa djetetova stanovanja, vrijeme koje dijete provodi sa svakim od roditelja, način razmjene informacija u vezi s davanjem suglasnosti pri donošenju odluka bitnih za dijete, visina uzdržavanja i način rješavanja budućih spornih pitanja." No, nije propisano da su sva ova navedena pitanja bitna pitanja o kojima se roditelji moraju sporazumjeti da bi se donijela odluka o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. Naime, neće izostanak dogovora automatski rezultirati odlukom o samostalnom ostvarivanju roditeljske skrbi, jer će sud za svaki pojedini slučaj odrediti koja su pitanja bitna i jesu li stranke u vezi njih postigle sporazum. Dakle, ako je sud utvrdio da je zajedničko ostvarivanje roditeljske skrbi u djetetovom najboljem interesu, on će usvojiti odluku o zajedničkom ostvarivanju roditeljske skrbi iako nije ostvaren dogovor oko bitnih pitanja koje je sud kvalificirao takvima.¹⁷⁹

3.4.2 Ograničeno ostvarivanje roditeljske skrbi

ObZ navodi koja prava ima roditelj koji ograničeno ostvaruje pravo na roditeljsku skrb. To su "pravo na ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom, pravo donošenja svakodnevnih odluka u vezi s djetetom kad se dijete nalazi kod jednoga od njih, u situacijama kad je potrebno poduzeti nužne radnje u slučaju neposredne opasnosti, te pravo na informacije o bitnim okolnostima vezanim uz osobna prava djeteta." Spomenuta prava "mogu biti ograničena ili oduzeta samo odlukom suda u slučaju da je to nužno za djetetovu dobrobit."¹⁸⁰

3.4.3 Mirovanje ostvarivanja roditeljske skrbi

Do mirovanja može doći radi djelovanja pravnih ili stvarnih zapreka. Pravne zapreke postoje kada je roditelj maloljetan i kada se radi o osobi lišenoj poslovne sposobnosti za ostvarivanje roditeljske skrbi. Stvarne zapreke predstavljaju odsutstvo roditelja ili njegovo nepoznato boravište ili ako je ometen duže vrijeme zbog objektivnih razloga. Do

¹⁷⁹ Usp. Artuković Kunšt, S., *Roditeljska skrb-odlučivanje suda*, Hrvatska pravna revija, 2019., str. 4-12, str. 6-11.

¹⁸⁰ Čl. 110., Čl. 112. ObZ-a.

prestanka mirovanja u svim navedenim slučajevima dolazi kada prestanu razlozi koji su bili uzrok istih. Distinkcija između pravnih i stvarnih zapreka je ta što će kod prestanka pravnih zapreka *ex lege* prestati i mirovanje, a kod stvarnih će se morati ishoditi odluka u izvanparničnom postupku. Sve dok traje mirovanje o djetetu brine i skrbi drugi roditelj, bilo samostalno ili zajedno s drugim roditeljem kojemu roditeljska skrb miruje, jedino što roditelj kojem roditeljska skrb miruje ne može zastupati dijete što je i logično jer je ili maloljetan, ili je lišen poslovne sposobnosti u dijelu vezanom za ostvarivanje roditeljske skrbi.¹⁸¹

3.5 Prestanak roditeljske skrbi

3.5.1 Smrt roditelja

ObZ propisuje da “ako roditelji zajednički ostvaruju roditeljsku skrb i jedan od njih umre, drugi roditelj nastavlja samostalno ostvarivati roditeljsku skrb.”¹⁸² Smrću ili proglašenjem nestalog roditelja umrlim dolazi do prestanka njegove roditeljske skrbi, a živi roditelj instantno samostalno nastavlja ostvarivati roditeljsku skrb. Međutim, ako je jedan od roditelja samostalno ostvarivao roditeljsku skrb i nastupi njegova smrt, drugom se roditelju neće automatski prenijeti samostalno ostvarivanje roditeljske skrbi. Sud će morati u izvanparničnom postupku donijeti odluku može li se živućem roditelju povjeriti samostalna roditeljska skrb jer ju ipak, prije smrti drugog roditelja, iz određenog razloga nije ostvarivao.¹⁸³ “U slučaju smrti oba roditelja, centar za socijalnu skrb će dijete staviti pod skrbništvo.”¹⁸⁴ Zakon poznaje i omogućuje opciju anticipirane naredbe. Njome se u obliku javnobilježničke isprave ili opručno može odrediti osoba koja će se brinuti i skrbiti o njihovom maloljetnom djetetu za slučaj smrti roditelja. Radi se o novini u našem obiteljskom zakonodavstvu čime se roditeljima, koji se nađu u teškim životnim situacijama ili pogođeni teškim bolestima, daje mogućnost da odrede osobu od povjerenja kao skrbnika.¹⁸⁵

3.5.2 Stjecanje potpune poslovne sposobnosti

¹⁸¹ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 163-164.

¹⁸² Čl. 116. st. 1. ObZ-a.

¹⁸³ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 183.

¹⁸⁴ Čl. 116. st. 4. ObZ-a.

¹⁸⁵ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 183.

Do prestanka roditeljske skrbi zbog stjecanja djetetove potpune poslovne sposobnosti dovode dvije situacije. Prva je kada dijete stječe potpunu poslovnu sposobnost, a druga kada sklapa brak prije svoje osamnaeste godine. "Potpunu poslovnu sposobnost dijete stječe punoljetnošću"¹⁸⁶ do koje će doći kada napuni osamnaest godina. Osim na taj način, sud "u izvanparničnom postupku može dopustiti sklapanje braka osobi koja je navršila 16 godina, ako sud utvrdi da je mentalno i tjelesno zrela za brak te da je sklapanje braka u skladu s dobobiti osobe."¹⁸⁷ Dakle, u posljednjem slučaju će doći do prestanka ostvarivanja roditeljske skrbi nad djetetom koje ima tek navršenih 16 godina.

3.5.3 Posvojenje djeteta

"Posvojitelji posvojenjem stječu pravo na roditeljsku skrb."¹⁸⁸ U tom trenutku biološkim roditeljima prestaje roditeljska skrb, a posvojitelji ju stječu jer im je potreban pravni *titulus* za skrb oko djeteta.¹⁸⁹ Naše obiteljsko zakonodavstvo od 2003. godine priznaje samo jedan oblik posvojenja, a njime se dijete potpuno povezuje s novom obitelji.¹⁹⁰ U situacijama kada će biti neophodno posvajanje, uglavnom je riječ o nesređenim i nestabilnim odnosima između roditelja radi čega im može biti određena neka od mjera za zaštitu djeteta, posebno mjera za oduzimanje prava na stanovanje s djetetom ili lišenje prava na roditeljsku skrb. Roditelji se ne mogu nikako odreći roditeljske skrbi pa će biti potrebno ishoditi njihov pristank za posvajanje njihova djeteta. Dakako, postoje i situacije kada oni odbijaju dati pristanak, a u isto vrijeme oštro krše svoje dužnosti što može rezultirati time da sud zamijeni njihov pristanak svojom odlukom uz prethodno upozorenje centra za socijalnu skrb.¹⁹¹

¹⁸⁶ Čl. 117. st. 2. ObZ-a.

¹⁸⁷ Čl. 25. st. 2. ObZ-a.

¹⁸⁸ Čl. 180. st. 2. ObZ-a.

¹⁸⁹ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 164.

¹⁹⁰ "Srodničkim posvojenjem nastajao je između posvojitelja i njegov srodnika s jedne strane, te posvojenika i njegovih potomaka s druge strane, neraskidiv odnos srodstva i sva prava i dužnosti koja iz toga proizlaze, a roditeljskim posvojenjem nastajala su između posvojitelja s jedne strane, te posvojenika i njegovih potomaka s druge strane prava i dužnosti koja po zakonu postoje između roditelja i djece." Alinčić, M. *et al.*, *op. cit.*, str. 321.

¹⁹¹ Usp. Hrabar, D., *op. cit.*, str. 204-205.

4 ZAKLJUČAK

Opće je poznato da su Rimljani postavili temelje pravnoj znanosti, stvorili pravne pojmove, pravne institute i pravna načela koja se i dandanas izučavaju i dio su raznih predmeta, posebice građanskopravnih i obiteljskopravne znanosti i povezanih pravnih disciplina. Uz to, pravna se načela primjenjuju u praksi raznih sudova u Hrvatskoj s ciljem popunjavanja pravnih praznina, ali i radi boljeg shvaćanja postojećih pravnih pravila i normi. Kako bi se bolje shvatila i objasnila roditeljska skrb hrvatskog obiteljskog prava kroz rad je prikazan razvitak i utjecaj rimskih instituta koji su doveli do današnjih.

Što se tiče osobnih prava kućnog domaćina, pravo traženja izručenja djeteta od strane trećih usporedivo je sa današnjom ovrhom radi predaje djeteta koja se izvršava u posebnom postupku. Također, pristanak kućnog domaćina za sklapanje braka može biti pandan neformalnog mladoženjinog traženja privole ženinog oca prije prosidbe, koje se i dalje običajno prakticira u nekim obiteljima suvremenog svijeta. Glede imovinskih prava rimska *bona adventicia* je skoro pa u potpunosti izjednačena s današnjim dječjim pravom vlasništva nad imovinom. U rimskom se pravu radilo o imovini koju bi djeca dobila od trećih i koja je smatrana djetetovim vlasništvom, dok je *pater familias* imao samo pravo uprave nad njom, kao što i danas roditelji upravljaju dječjom imovinom sve do njihove punoljetnosti. I rimsko i hrvatsko pravno uređenje poznaje mogućnost otuđenja djetetove imovine, međutim samo ograničeno, u posebno opravdanim slučajevima. *Patria potestas* je u rimskom pravu nastajala rođenjem djeteta, posvajanjem (adopcijom i arogacijom) te legitimacijom. Roditeljska skrb po hrvatskom pravu također nastaje rođenjem i posvojenjem djeteta, dok se pozakonjenje (*legitimatio*) više ne primjenjuje, premda treba napomenuti da je i kod nas sve do 1998. postojala ta mogućnost. Prestanak rimske vlasti kućnog domaćina i hrvatske roditeljske skrbi se poklapa u dijelu koji se odnosi na smrt roditelja, kao jednog od načina prestanka. Uz prestanak smrću, možemo povući paralelu sa *capitis deminutio*, odnosno promjenom statusa. Naime, promjenom statusa kućnog domaćina će doći do prestanka njegove vlasti, isto kao što i danas stjecanje potpune poslovne sposobnosti djeteta dovodi do prestanka roditeljske skrbi. Treći i posljednji način prestanka je *emancipatio*, otpuštanje djeteta iz vlasti kućnog domaćina, koji bi se mogao, možda više metaforički, usporediti s današnjim davanjem djeteta na posvajanje. Potrebno je spomenuti i dvije latinske izreke koje su danas implementirane u hrvatsko zakonodavstvo u gotovo istom obliku. Riječ je o "*pater est quem nuptiae demonstrant*" i "*mater semper certa est*".

Prema navedenom, vidljivo je da se gotovo svaki segment, osim odlučivanja kućnog domaćina o smrti i prodaji djeteta, može usporediti sa današnjim institutima koji se primjenjuju u hrvatskom obiteljskopravnom zakonodavstvu, pa je samim time i jasan utjecaj rimskog prava na hrvatsko suvremeno pravo.

5 POPIS LITERATURE

Knjige i članci:

Ajduković, M.; Radočaj, T., *Pravo djeteta na život u obitelji*, Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb, 2008.

Alinčić, M.; Hrabar, D.; Jakovac-Lozić, D.; Korać Graovac, A., *Obiteljsko pravo*, III. izd., Narodne novine, Zagreb, 2007.

Artuković Kunšt, S., *Roditeljska skrb - odlučivanje suda*, Hrvatska pravna revija, 2019., str. 4-12.

Boras, M.; Margetić, L., *Rimsko pravo*, 3.dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1998.

Dixon, S., *Family*, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K.(ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 462-472.

Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2002.

Horvat M., Petrak M., *Rimsko pravo*, XVII. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Biblioteka Monografije, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022.,

Hrabar, D., *Obiteljsko pravo u sustavu socijalne skrbi*, Narodne novine, 2019.

Hrabar, D.; Korać Graovac A.; Omejec J.; Majstorović I.; Čulo Margaletić, A.; Šimović, I., *Presude europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske*, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2021.

Korać Graovac, A., *Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag – kako zaštititi prava djece i roditelja*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, Posebni broj/2017., str 51-73.

Lewis, A., *Slavery, Family and Status*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 151-174.

Petrak, M., *Traditio Iuridica, Vol. I, Regulae Iuris*, Novi informator, Zagreb, 2010.

Petrak, M., *Rimska pravna tradicija i hrvatska pravna kultura*, Politička kultura, Zagreb, 2015.

Rešetar, B.; Aras Kramar S.; Lucić, N.; Medić, I.; Šago D.; Tucak, I.; Mioč, I., *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak*, Pravni fakultet Osijek, 2017.

Vuolanto, V., *Child and Parent in Roman Law*, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K.(ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 487-497

Winkler, S., *Roditeljska skrb i uzastopne obitelji*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, posebni broj, 2017., str. 75-92.

Pravni propisi:

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda NN – MU 18/97, 6/99 – proč. tekst, 8/99 – ispr., 14/02.

Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, 47/20

Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14

Zakon o parničnom postupku, NN 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 02/07, 84/08, 96/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14, 70/19, 80/22, 114/22.

Zakon o potvrđivanju Konvencije o kontaktima s djecom, NN – MU 7/2008.

Zakon o radu, NN 93/14, 127/17, 98/19, 151/22

Zakon o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti, NN 79/07, 113/08, 43/09, 130/17, 114/18, 47/20, 134/20, 143/21

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, NN 92/14, 98/19.

Internetske stranice:

https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org.croatia/files/2019-10/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (pristupljeno 30.11.2022.)

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:entry=tutor-cn> (pristupljeno 3.1.2023.)

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49874> (pristupljeno 3.4.2023.)